

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет туризму
Кафедра готельно-ресторанної та курортної справи

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«СТАЛИЙ РОЗВИТОК КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ: ЕКОЛОГІЧНІ
ПРАКТИКИ ТА ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ»**

Виконавець:

студент 2 курсу, групи КС-21
спеціальності J2 «Готельно-ресторанна
справа та кейтеринг»
(освітньо-професійна програма
«Курортна справа»)

Косьмій Остап

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Мендела Ірина Ярославівна

Рецензент:

к.і.н., доцент

Новосьолов Олександр Васильович

к.п.н., доцент

Польова Леся Василівна

Івано-Франківськ – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади сталого розвитку курортної індустрії	
1.1. Сутність поняття сталого розвитку в контексті курортної справи	7
1.2. Теоретичні основи впровадження екологічних практик у курортну індустрію	10
1.3. Світовий досвід сталого розвитку курортних територій на прикладі Австрії	15
Висновки до розділу 1	20
РОЗДІЛ 2. Аналіз екологічних практик на курортних територіях України	
2.1. Стан та особливості розвитку курортної індустрії в Україні	21
2.2. Оцінка рівня впровадження екологічних практик у курортних комплексах (на прикладі курорту Трускавця)	25
2.3. Визначення екологічних ризиків та проблем сталого розвитку курортної сфери в Україні	30
Висновки до розділу 2	36
РОЗДІЛ 3. Перспективи та напрями впровадження сталих екологічних практик у курортній індустрії	
3.1. Стратегії підвищення екологічної стійкості курортних комплексів	37
3.2. Інноваційні рішення та технології для забезпечення сталого розвитку курортів	42
3.3. Рекомендації для органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади щодо підтримки сталого курортного розвитку	47
Висновки до розділу 3	52
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Актуальність зумовлена сучасними викликами у сфері туризму, що пов'язані з необхідністю забезпечення балансу між економічним зростанням, охороною довкілля та соціальною відповідальністю. Курортна індустрія, як одна з найважливіших складових економіки багатьох регіонів, залежить від природних ресурсів, які потребують раціонального використання та збереження. В умовах зміни клімату, деградації ландшафтів і зростаючого антропогенного навантаження на курортні території особливої актуальності набуває впровадження екологічних практик та інноваційних технологій, що сприяють підвищенню екологічної стійкості. Аналіз сучасного стану курортної індустрії України і світового досвіду підтверджує необхідність комплексного підходу з активною участю місцевих органів влади, бізнесу і громад для забезпечення сталого розвитку. Таким чином, дослідження механізмів впровадження екологічних практик є важливим кроком для підвищення конкурентоспроможності та збереження курортного потенціалу на перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері сталого розвитку курортної індустрії свідчить про зростаючий інтерес до інтеграції екологічних практик у туристичну діяльність. Зокрема, дослідження акцентують увагу на необхідності збереження природного середовища, раціональному використанні ресурсів та розвитку місцевих громад. Важливим аспектом є впровадження екологічних сертифікацій, систем екоменеджменту та енергоощадних технологій, що сприяють зниженню негативного впливу на довкілля та підвищенню конкурентоспроможності курортів.

Особливу увагу приділено дослідженню впливу кліматичних змін на рекреаційно-туристичну діяльність. Зміни температурного режиму можуть суттєво впливати на привабливість курортних територій, зокрема в Українських Карпатах, де спостерігається тенденція до зменшення зимових

туристичних потоків. Це підкреслює необхідність адаптації курортної індустрії до нових кліматичних умов через впровадження сталих практик та інноваційних технологій.

У контексті дослідження сталого розвитку варто відзначити наукові напрацювання Агафонові Л.Г. та Агафонові О.Є., які підкреслюють роль державного регулювання та конкуренції у забезпеченні ефективного функціонування туристичної сфери, включаючи аспекти екологічної відповідальності. Значний внесок у вивчення рекреаційно-туристських ресурсів України зробив Бейдик О.О., зокрема щодо методологічних підходів до аналізу природного потенціалу курортних територій у контексті сталого розвитку.

Таким чином, сучасні наукові дослідження підтверджують важливість сталого розвитку курортної індустрії як засобу забезпечення екологічної безпеки, економічної вигоди та соціальної відповідальності. Вони акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до управління курортними територіями, що включає інтеграцію екологічних практик, адаптацію до змін клімату та активну участь місцевих громад.

Мета магістерської роботи – показати значення та ефективність впровадження екологічних практик у курортній індустрії як ключового чинника сталого розвитку. Робота має на меті дослідити сучасні підходи до екологічного менеджменту, оцінити вплив інноваційних технологій на збереження природних ресурсів і підвищення конкурентоспроможності курортів. Водночас передбачено виявлення основних бар'єрів і можливостей для адаптації сталих практик в українських курортних регіонах. Крім того, метою є формування рекомендацій щодо інтеграції екологічних підходів у систему управління курортною сферою з урахуванням міжнародного досвіду та специфіки національного контексту. Таким чином, дослідження сприятиме підвищенню екологічної свідомості і розвитку сталого курортного господарства.

Досягнення мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- Охарактеризувати поняття сталого розвитку в контексті курортної справи;
- Розглянути теоретичні основи впровадження екологічних практик у курортну індустрію;
- Дослідити світовий досвід сталого розвитку курортних територій на прикладі Австрії
- Розглянути стан та особливості розвитку курортної індустрії в Україні;
- Здійснити оцінку рівня впровадження екологічних практик у курортних комплексах (на прикладі курорту Трускавця);
- Визначити екологічні ризики та проблеми сталого розвитку курортної сфери в Україні;
- Навести стратегії підвищення екологічної стійкості курортних комплексів;
- Розробити інноваційні рішення та технології для забезпечення сталого розвитку курортів;
- Надати рекомендації для органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади щодо підтримки сталого курортного розвитку.

Об'єкт дослідження – курортна індустрія як комплексна система, що включає природні, економічні та соціальні складові, зокрема процеси управління екологічними практиками та впровадження сталих технологій у курортних регіонах України.

Предмет дослідження – особливості впровадження екологічних практик і сталих технологій у курортній індустрії, їхній вплив на екологічну стійкість, економічну ефективність та соціальну відповідальність курортних територій.

Методи дослідження. Дослідження проведені із застосуванням комплексного підходу, що включає аналіз науково-методичної літератури, нормативно-правових актів та статистичних даних щодо розвитку курортної індустрії та екологічних практик. Використовувалися методи системного і

порівняльного аналізу для виявлення тенденцій і проблем впровадження сталих технологій у різних регіонах. Практичний аспект дослідження базувався на кейс-стаді — аналізі досвіду українських курортів, зокрема Трускавця, а також міжнародних прикладів. Для узагальнення отриманих результатів застосовувалися методи синтезу та індукції, що дозволило сформулювати рекомендації щодо покращення екологічного менеджменту в курортній сфері.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні механізмів впровадження екологічних практик у курортній індустрії України з урахуванням міжнародного досвіду та сучасних інноваційних технологій. Уперше здійснено систематизацію чинників, що впливають на екологічну стійкість курортних територій, а також ідентифіковано основні бар'єри та перспективи їх подолання в національному контексті. Результати роботи можуть бути використані для розробки стратегічних планів сталого розвитку курортних регіонів, удосконалення нормативно-правової бази, а також у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, бізнесу і громадських організацій, що працюють у сфері туризму та екології. Це сприятиме підвищенню конкурентоспроможності курортів і збереженню природного потенціалу для майбутніх поколінь.

Структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, 3 розділів, висновків та списку використаних джерел. Робота написана на 63 сторінки тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ ІНДУСТРІЇ

1.1. Сутність поняття сталого розвитку в контексті курортної справи

Сталий розвиток є однією з ключових концепцій сучасного суспільного поступу, що знаходить широке застосування у різних галузях економіки, зокрема в туризмі та курортній справі [3]. Згідно з доповіддю Комісії ООН із довкілля і розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987), сталий розвиток визначається як такий, що «задовольняє потреби нинішнього покоління без загрози для можливостей майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». У контексті курортної індустрії цей підхід означає необхідність балансування між економічним зростанням, збереженням довкілля та соціальною відповідальністю.

Курортна справа є однією з найчутливіших до екологічних факторів галузей, оскільки її функціонування значною мірою залежить від природного середовища [8, с.80]. Саме ландшафт, клімат, мінеральні джерела, повітря, вода, рослинність і загальний екологічний стан території формують привабливість курортного продукту. Тому сталий розвиток курортної індустрії неможливий без урахування екологічних критеріїв, збереження природно-ресурсного потенціалу, оптимального використання ресурсів та впровадження заходів з мінімізації шкоди довкіллю.

У сучасних умовах сталий розвиток курортної сфери розглядається як комплексна стратегія, що передбачає гармонійне поєднання економічної вигоди, екологічної безпеки та соціальної справедливості. Йдеться не лише про впровадження енергоощадних або безвідходних технологій, а й про формування культури відповідального споживання як серед відпочивальників, так і серед операторів курортного бізнесу. При цьому надзвичайно важливо забезпечити не лише збереження природи, а й розвиток локальних громад,

створення нових робочих місць, підтримку місцевої економіки й охорону культурної спадщини.

Особливу роль у формуванні сталого підходу відіграє міжнародна нормативна база. Зокрема, Конвенція про охорону біологічного різноманіття (1992), Кіотський протокол (1997), Паризька кліматична угода (2015), а також Цілі сталого розвитку ООН (ЦСР) на період до 2030 року, які прямо чи опосередковано стосуються курортної діяльності. ЦСР №8 (гідна праця та економічне зростання), №12 (відповідальне споживання та виробництво), №13 (боротьба зі зміною клімату) і №15 (захист екосистем суші) мають ключове значення для сфери курортів (рис.1.1) [46].

Рис.1.1. Цілі сталого розвитку ООН [46]

Слід зазначити, що сталий розвиток у курортній справі має свою специфіку порівняно із загальними підходами в туризмі. Курортна діяльність, на відміну від класичного туризму, включає елементи медичної, оздоровчої, рекреаційної інфраструктури, що часто передбачає інтенсивне використання природних ресурсів (мінеральні води, грязі, термальні джерела тощо) [15]. Тому важливим аспектом є раціональне використання цих ресурсів без виснаження їхнього потенціалу.

Концепція сталого курортного розвитку також передбачає територіальну децентралізацію та планування навантаження на середовище. Концентрація туристичних потоків у певних регіонах може призводити до деградації екосистем, втрати біорізноманіття, забруднення довкілля. Водночас регіони з високим рекреаційним потенціалом часто залишаються поза увагою інвесторів через відсутність інфраструктури. Завданням сталого підходу є рівномірний розподіл курортних функцій, з урахуванням екологічної місткості територій та можливостей їх регенерації.

У світовій практиці сформувалися певні стандарти й підходи до впровадження принципів сталого розвитку в курортну індустрію. Зокрема, використовуються екологічні сертифікати (Green Key, Blue Flag, EU Ecolabel) (рис.1.2), запроваджуються екологічні аудити, впроваджуються системи екологічного менеджменту (ISO 14001), проводиться моніторинг вуглецевого сліду, відстежується рівень використання енергії, води, управління відходами [28; 48; 49]. Курортні комплекси дедалі частіше використовують сонячну енергію, геотермальні джерела, повторне використання води, а також матеріали з низьким екологічним навантаженням.

Рис.1.2. Позначення екологічних сертифікатів (Green Key, Blue Flag, EU Ecolabel) [28; 48; 49]

На локальному рівні важливо враховувати не лише технічні аспекти сталого розвитку, а й соціальні. Йдеться про взаємодію з місцевими громадами, повагу до традицій, залучення населення до управління курортами, уникнення конфліктів інтересів між бізнесом і громадськістю. Соціально відповідальні курортні практики сприяють підвищенню якості життя місцевих жителів,

зміцненню соціальної згуртованості та формуванню позитивного іміджу регіону.

В Україні питання сталого розвитку курортної індустрії набуває дедалі більшої актуальності в умовах постійних викликів, зокрема екологічних змін, деградації природних ресурсів, нераціонального використання територій та нестачі державної підтримки. У більшості курортних регіонів відчувається потреба в оновленні інфраструктури, впровадженні систем екоменеджменту, просуванні сталих практик серед підприємців та споживачів [2]. На цьому тлі виникає нагальна потреба в інтеграції принципів сталого розвитку у стратегії регіонального планування, законодавче регулювання та навчальні програми у сфері туризму й курортної справи.

Таким чином, сутність сталого розвитку в курортній сфері полягає у створенні умов для гармонійного співіснування природного середовища, економічної активності та соціального добробуту. Це не лише стратегія збереження ресурсів, а й платформа для формування нової парадигми курортного менеджменту, орієнтованої на довгостроковий результат, відповідальність і якість життя як для гостей, так і для місцевих громад. Такий підхід вимагає інтегрованого мислення, міждисциплінарної взаємодії та політичної волі, що дозволить трансформувати курортну індустрію у відповідності до глобальних викликів і стандартів XXI століття.

1.2. Теоретичні основи впровадження екологічних практик у курортну індустрію

Екологічні практики у курортній індустрії є складовою ширшої парадигми сталого розвитку, яка передбачає гармонійне співіснування соціальних, економічних та екологічних компонентів системи. Теоретичне осмислення та наукове обґрунтування екологічних підходів у сфері курортного господарства базується на синтезі знань з екології, туризмознавства, економіки природокористування, менеджменту, урбаністики та ландшафтної екології [6, с.122]. Ключовим завданням сучасних дослідників є формування наукової

основи для ефективної інтеграції екологічних принципів у практику функціонування курортних об'єктів, що дозволяє зменшити антропогенне навантаження на довкілля та зберегти рекреаційний потенціал територій.

Поняття «екологічна практика» у вузькому розумінні охоплює сукупність конкретних дій, заходів, технологій і методів, спрямованих на зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. У широкому ж сенсі – це концептуальна система управління ресурсами, яка передбачає довгострокове бачення екологічної безпеки, зниження забруднення, впровадження енергоефективних рішень і формування екологічної свідомості серед усіх учасників курортного процесу: власників, працівників, туристів та місцевого населення [16].

Теоретичні основи впровадження екологічних практик пов'язані насамперед із розвитком екологічного менеджменту. Згідно з положеннями теорії екологічного управління, організація будь-якої діяльності повинна враховувати обмеження, які накладає довкілля, а також створювати умови для регенерації ресурсів. Застосування цієї теорії в курортній індустрії передбачає запровадження систем моніторингу та управління впливами на навколишнє середовище, екологічного аудиту, екодизайну, сертифікації та дотримання міжнародних стандартів у сфері екології (наприклад, ISO 14001, EMAS) [28].

Окреме місце серед теоретичних підходів посідає концепція «зеленого туризму» (green tourism), яка акцентує увагу на екологічно відповідальному плануванні, будівництві та експлуатації туристичних об'єктів. Відповідно до цієї концепції, усі етапи функціонування курортного комплексу – від вибору місця та проектування до постійної експлуатації – мають орієнтуватися на мінімізацію екологічного сліду. Зокрема, це стосується раціонального використання енергоресурсів, зменшення споживання води, поводження з відходами, охорони ландшафтів, а також збереження біорізноманіття.

У теоретичному дискурсі важливу роль відіграє також концепція «екологічної місткості території» (ecological carrying capacity), яка дає змогу оцінити допустиме рекреаційне навантаження на природні об'єкти без шкоди

для екосистем. Цей підхід застосовується для визначення меж антропогенного впливу, дозволяючи зберігати баланс між туристичною активністю та можливістю доквілля до самовідновлення. На основі аналізу місткості формуються регіональні стратегії розвитку курортів, планується інфраструктура та регулюється сезонність навантажень.

Теорія екологізації економіки, яка бере свій початок у працях Е. Шумахера, Х. Дейлі, Н. Георгеску-Рогена, також слугує основою для формування екологічних практик. Її основна ідея полягає в необхідності переходу від моделі необмеженого зростання до моделі гармонійного співіснування економіки та природи. У курортній сфері це означає відмову від масового туризму на користь диференційованих і екологічно обґрунтованих форм відпочинку: еко-курортів, СПА-комплексів на базі природних ресурсів, термальних зон з низьким техногенним навантаженням [17].

Інституційна теорія управління також дає наукове підґрунтя для реалізації екологічних практик. Вона підкреслює роль формальних і неформальних інституцій (законодавства, нормативів, традицій, звичаїв) у забезпеченні екологічної відповідальності бізнесу. У курортному середовищі це означає не лише запровадження нормативних актів на рівні держави та регіону, а й розвиток добровільних ініціатив, корпоративної етики, саморегулювання та громадського контролю.

Сучасні екологічні практики спираються також на принципи циркулярної економіки (circular economy), яка передбачає максимальне використання вторинних ресурсів, зниження відходів і замикання виробничих циклів [21, с.134]. У контексті курортів це реалізується через повторне використання води (наприклад, сірководневих джерел після процедур), впровадження енергозберігаючих технологій, переробку органічних відходів, використання місцевих екологічних матеріалів у будівництві.

Ще одним важливим теоретичним підходом є екосистемне управління (ecosystem-based management), що розглядає курортну територію як частину цілісної екосистеми. Такий підхід враховує взаємозв'язки між компонентами

природного середовища, культурним ландшафтом та соціальними процесами. В основі цього підходу лежить адаптивне управління, засноване на постійному аналізі даних, гнучкості та участі зацікавлених сторін – бізнесу, громади, влади та науковців.

У практичному контексті реалізація екологічних практик у курортній індустрії передбачає насамперед впровадження екологічного дизайну (eco-design), що враховує принципи енергоефективності, природної вентиляції, використання екологічних будівельних матеріалів, ландшафтного інтегрування об'єкта в природне середовище [23, с.20]. Застосування технологій «зеленого будівництва» стало поширеною практикою у створенні нових курортних об'єктів у Європі, Канаді, Японії, Новій Зеландії.

Важливо також розглядати поведінкові теорії як складову екологізації курортного сектору. Зміна споживчих звичок туристів, популяризація етичного туризму, екопросвіта, маркування екологічних товарів і послуг – усе це має потужну теоретичну базу у сфері соціології та психології споживання [14, с.197]. Такі підходи дозволяють не лише впроваджувати технічні рішення, а й формувати екологічну культуру як довгостроковий соціальний капітал.

Формування теоретичних основ екологічних практик також неможливе без урахування парадигми «сталих інновацій» (sustainable innovation), що орієнтовані на створення продуктів і послуг, які одночасно відповідають ринковим запитам та екологічним вимогам. Наприклад, впровадження цифрових технологій для моніторингу стану довкілля на курортах, використання AI-рішень для оптимізації ресурсів або застосування big data для прогнозування туристичних потоків уразі екологічного перевантаження – усе це нові напрямки досліджень, що швидко розвиваються.

У науковій літературі окреслено низку теоретичних підходів, які формують фундамент для впровадження екологічних практик у курортну індустрію. Ці підходи відображають міждисциплінарний характер екологізації, охоплюючи аспекти менеджменту, економіки, соціології та природокористування. Для кращого розуміння їхнього змісту, а також

потенціалу застосування у сфері курортного господарства, доцільно узагальнити ключові теоретичні концепції у вигляді табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Теоретичні підходи до впровадження екологічних практик у курортну індустрію*

Теоретичний підхід	Суть підходу	Приклади впровадження в курортній практиці
Екологічний менеджмент	Управління впливом на довкілля через моніторинг, аудит, стандарти	Сертифікація ISO 14001 у готелях; система «зелених офісів»
Концепція «зеленого туризму»	Створення екологічно безпечної інфраструктури, збереження природи	Будівництво eco-friendly курортів з використанням місцевих матеріалів
Екологічна місткість	Визначення граничного навантаження на екосистеми	Регулювання кількості туристів у національних парках
Теорія екологізації економіки	Поєднання економічного зростання з охороною природи	Розвиток СПА-комплексів на базі поновлюваних ресурсів
Інституційна теорія	Роль правил, стандартів і мотивації у формуванні екоповедінки	Введення місцевих екоподатків; добровільне екокодексування
Циркулярна економіка	Повторне використання ресурсів, мінімізація відходів	Переробка відходів у готелях; системи збору дощової води
Екосистемне управління	Збереження природної рівноваги, участь громади у прийнятті рішень	Залучення місцевого населення до планування рекреаційної зони
Поведінкові та соціокультурні підходи	Формування екологічної свідомості, зміна споживчих моделей	Екопросвіта туристів, використання екомаркування

*розроблено автором на основі [5; 9; 12; 16]

Систематизація теоретичних підходів свідчить про розмаїття наукових засад, що лежать в основі екологічних практик у курортній сфері. Успішна інтеграція цих концепцій у практику можлива лише за умови їх комплексного застосування, адаптації до конкретних територіальних умов та активної участі всіх стейкхолдерів. У такий спосіб забезпечується не лише екологічна безпека курортної діяльності, а й підвищується її конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі.

Таким чином, теоретичні основи впровадження екологічних практик у курортну індустрію формуються на перетині кількох наукових галузей і базуються на інтегративному підході. Вони охоплюють як нормативно-

управлінські, так і поведінково-культурні аспекти. Центральною ідеєю цих підходів є забезпечення довготривалої стійкості функціонування курортів, де збереження довкілля виступає не як обмеження, а як ресурс для інновацій, конкурентоспроможності та підвищення якості життя. У майбутньому значення екологічних практик лише зростатиме, оскільки вимоги до екологічної відповідальності стають ключовим чинником споживчого вибору, державного регулювання і міжнародного партнерства в галузі туризму та рекреації.

1.3. Світовий досвід сталого розвитку курортних територій на прикладі Австрії

Австрія є однією з провідних європейських країн, що успішно впроваджує принципи сталого розвитку в курортну індустрію. Завдяки багатим природним ресурсам, розвиненій інфраструктурі та високому рівню екологічної свідомості суспільства, ця країна стала зразком для наслідування у сфері сталого туризму та рекреації [47]. Австрійський досвід вирізняється системністю, інноваційністю та ефективним поєднанням державної політики, місцевих ініціатив та активної участі бізнесу. Аналіз конкретних прикладів демонструє, як на практиці реалізуються екологічні, соціальні та економічні засади сталого розвитку у курортних регіонах.

Австрійська модель сталого розвитку курортних територій ґрунтується на концепції збереження природного середовища як стратегічного активу. Центральну роль у цьому процесі відіграють федеральні та земельні органи влади, які розробляють і реалізують відповідні програми. Однією з ключових є національна стратегія сталого розвитку туризму, ухвалена Міністерством сільського господарства, регіонів і туризму Австрії. У ній передбачено збереження біорізноманіття, обмеження викидів CO₂, підтримку місцевих виробників, розвиток громадського транспорту та забезпечення якості життя місцевого населення. На рівні регіонів діють інтегровані плани

розвитку, які враховують екологічну місткість територій, сезонне навантаження, потреби туристів і мешканців.

Особливої уваги заслуговує курортний регіон Тіроль, який став піонером у впровадженні сталих практик [29]. У рамках ініціативи «Tirol – nachhaltig unterwegs» (Тіроль – на шляху сталого розвитку) місцева влада реалізує низку проєктів, спрямованих на зменшення впливу туризму на довкілля. Наприклад, у популярному курортному містечку Зеефельд діє програма заборони використання автомобілів у центрі, натомість розвинена мережа електробусів і велосипедних доріжок (рис.1.3). Готелі та пансіони зобов'язані дотримуватися стандартів енергоефективності, а частина з них використовує біомасу, сонячну енергію та системи збору дощової води. Значна частина житлового фонду пройшла екологічну сертифікацію за австрійським стандартом «Österreichisches Umweltzeichen».

Рис.1.3. Курортне містечко Зеефельд, Австрія, 2025 [24]

Ще одним прикладом є курортний регіон Каринтія, відомий своїми чистими озерами, термальними джерелами та гірськими ландшафтами (рис.1.4). Тут активно впроваджуються заходи щодо збереження водних ресурсів. Влада регіону обмежує забудову прибережних зон, контролює якість стічних вод, впроваджує технології очищення. У місті Бад-Бляйберг створено центр екологічного туризму, який поєднує оздоровчі програми з екопросвітою. Туристам пропонуються маршрути «slow tourism», що включають походи, медитації в природному середовищі, дегустацію екологічно чистих продуктів

місцевого виробництва. Курорти Каринтії мають високий рівень сертифікації за системами EU Ecolabel та Green Globe.

Рис.1.4. Курортний регіон Каринтія, Австрія, 2025 [30]

Одним з провідних прикладів сталого підходу є гірськолижний курорт Верфенвенг (SalzburgerLand), який став еталоном так званого «м'якого туризму» (sanfter Tourismus) (рис.1.5). Курорт офіційно приєднався до європейської мережі Alpine Pearls – асоціації альпійських курортів, які дотримуються принципів сталого розвитку. У Верфенвенгу повністю відсутній індивідуальний автотранспорт: туристи прибувають потягами або електромобілями, які курорт надає в оренду. Основний акцент зроблено на розвиток пішохідного та велотуризму, використання екологічного транспорту, підтримку місцевих фермерських господарств. Готелі використовують виключно місцеві органічні продукти, а співробітники проходять спеціальне навчання з екоорієнтованого обслуговування клієнтів.

Рис.1.5. Гірськолижний курорт Верфенвенг (SalzburgerLand), Австрія, 2025 [44]

Австрія також активно впроваджує цифрові рішення для управління сталим розвитком курортів. У рамках програми «Green Tech Cluster» розробляються ІТ-рішення для моніторингу споживання ресурсів, цифрові карти екологічного навантаження, інструменти оцінки вуглецевого сліду [50]. Наприклад, у курортному центрі Бад-Гастайн запроваджено систему «smart energy», яка дозволяє регулювати енергоспоживання готелів у режимі реального часу та скорочувати витрати шляхом автоматизації процесів.

Особливістю австрійського підходу є тісна інтеграція екологічного, економічного та соціального вимірів. Курортна індустрія розглядається не лише як джерело прибутку, а як елемент регіонального розвитку. Завдяки цьому місцеві громади активно залучаються до управління туристичними потоками, розробки стратегій та моніторингу впливу на довкілля. В Австрії діють громадські ради з питань туризму, до яких входять представники громад, бізнесу, екологічних організацій та науковців. Це забезпечує високий рівень прозорості, відкритості та довіри у прийнятті управлінських рішень.

Не менш важливим елементом є система сертифікації та екологічного маркування, яка стимулює готелі, ресторани та санаторії до дотримання сталих стандартів. Наприклад, екознаки «Österreichisches Umweltzeichen» та «EU Ecolabel» є не лише інструментами екомаркетингу, а й засобами об'єктивного контролю. Вони передбачають регулярний аудит, публічну звітність, інспекційні перевірки та обов'язкове навчання персоналу. Це дозволяє забезпечити високий рівень якості послуг із водночас низьким впливом на довкілля [28].

Австрійський досвід також показує, що сталий розвиток можливий лише за умови довготривалого стратегічного планування. Багато курортів мають плани розвитку на 15–20 років уперед, які включають заходи з адаптації до змін клімату, збереження екосистем, оновлення інфраструктури. Наприклад, у зв'язку з підвищенням температур у гірських регіонах відбувається переорієнтація курортів із зимового на всесезонний туризм, розвиваються альтернативні форми відпочинку – веломаршрути, екологічні табори, культурні фестивалі на природі.

Не останню роль у сталому розвитку курортів відіграє наука й освіта. В Австрії діють численні дослідницькі центри, які спеціалізуються на сталому туризмі, зокрема Інститут сталого розвитку в туризмі (IfS), який розробляє рекомендації для готельного та курортного бізнесу. В університетах викладаються курси з екотуризму, менеджменту сталого туризму, екологічного маркетингу. Навчальні програми спрямовані як на студентів, так і на професіоналів, що вже працюють у галузі.

Загалом, австрійський досвід сталого розвитку курортної індустрії демонструє високий рівень інтегрованості політик, технологій, громадської участі та природоохоронного менеджменту. Сформована модель є репрезентативною для гірських та водно-рекреаційних регіонів, зокрема й для країн Центральної та Східної Європи, включаючи Україну. Впровадження подібних підходів потребує належної політичної волі, нормативно-правової бази, фінансування та міжсекторальної співпраці. Проте досвід Австрії

підтверджує, що навіть у туристично насичених регіонах можливо забезпечити екологічну рівновагу, підтримку громад і стале економічне зростання без шкоди для довкілля.

Висновки до розділу 1

Сталий розвиток курортної сфери передбачає баланс між економічною вигодою, збереженням довкілля та соціальною відповідальністю. Особливо важливим є раціональне використання природних ресурсів, від яких залежить привабливість курортів. У світі застосовують екологічні сертифікати, системи екоменеджменту та енергоощадні технології. В Україні сталий підхід потребує оновлення інфраструктури, підтримки з боку держави та підвищення екологічної свідомості.

Екологічні практики в курортній індустрії базуються на засадах сталого розвитку та спрямовані на зниження негативного впливу на довкілля. Теоретично вони обґрунтовані концепціями екологічного менеджменту, зеленого туризму, циркулярної економіки, екосистемного управління та екологізації економіки. Успішне впровадження таких практик передбачає поєднання технічних рішень, нормативного регулювання та екопросвіти. Вони сприяють підвищенню конкурентоспроможності курортів і збереженню природного середовища як ключового ресурсу розвитку.

Австрія є прикладом успішного впровадження сталого розвитку в курортну індустрію завдяки поєднанню державної політики, місцевих ініціатив і бізнесу. У країні реалізуються екологічно орієнтовані практики, як-от розвиток «м'якого туризму», використання відновлюваних джерел енергії, цифрових технологій та сертифікація готелів. Особливу роль відіграє участь громад у прийнятті рішень і активна екопросвіта. Австрійська модель демонструє, що навіть у туристично навантажених регіонах можливий баланс між економікою, природою та якістю життя.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК НА КУРОРТНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

2.1. Стан та особливості розвитку курортної індустрії в Україні

Курортна індустрія України є важливим сегментом національної економіки, що має значний потенціал для розвитку, зважаючи на унікальні природно-ресурсні умови, історико-культурну спадщину та географічне розташування країни. У сучасних умовах, попри численні виклики, пов'язані з політичними, економічними та безпековими факторами, галузь поступово адаптується до нових реалій, шукаючи можливості для модернізації, впровадження сталих практик та розширення спектра оздоровчих і туристичних послуг.

Україна володіє широким спектром рекреаційних ресурсів, які дозволяють розвивати курортну справу на різних рівнях. Серед них особливе місце займають мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, сприятливі кліматичні умови, морське узбережжя Чорного та Азовського морів, гірські ландшафти Карпат і Криму (до 2014 року), а також велика кількість національних парків, заповідників і природоохоронних територій. Найбільш розвиненими курортними зонами традиційно вважаються Трускавець, Моршин, Східниця, Хмільник, Берегове, Шкло, Миргород, Одеса, Затока, Коблеве, Генічеськ та Бердянськ. Такі регіони сформували стабільну базу для прийому туристів завдяки наявності спеціалізованих санаторно-курортних закладів, медичних центрів, готелів, інфраструктури дозвілля й обслуговування.

Окреме місце в системі курортного обслуговування України посідають заклади санаторно-курортного типу, які орієнтовані на лікування й профілактику захворювань. Вони мають статус спеціалізованих установ, що функціонують у системі охорони здоров'я, проте все частіше поєднують оздоровчу функцію з туристичною. У багатьох санаторіях, особливо в Трускавці чи Моршині, поряд із традиційними методами лікування дедалі

частіше впроваджуються сучасні wellness- і SPA-програми, що відповідають світовим тенденціям розвитку курортної справи.

У післявоєнний період курортна галузь України зазнала суттєвих трансформацій. Пандемія COVID-19 стала каталізатором переосмислення концепції внутрішнього туризму й оздоровлення, сприяючи поживленню попиту на місцеві курорти. Водночас повномасштабна війна, розв'язана росією в 2022 році, завдала серйозного удару по інфраструктурі південних курортів та обмежила доступ до ряду територій. Зокрема, значно знизився потік туристів до прибережних курортів Одещини, Миколаївщини, Херсонщини, а такі відомі здравниці, як Саки, Євпаторія, Ялта, Алушта, що розташовані в тимчасово окупованому Криму, стали недоступними для українських туристів.

У відповідь на виклики, деякі регіони Західної України почали активно трансформувати свої туристичні продукти, орієнтуючись не лише на лікування, а й на екологічний, гастрономічний, культурний та пригодницький туризм. Наприклад, у Львівській, Закарпатській, Івано-Франківській і Чернівецькій областях спостерігається розвиток комплексних туристично-курортних кластерів, де відпочинок поєднується з активним пізнанням локальної культури, традицій, кухні та природної спадщини. Зростає популярність термальних курортів Берегового та Косино, де облаштовані сучасні термальні комплекси з високим рівнем сервісу.

Незважаючи на економічні труднощі, в Україні є приклади успішної модернізації курортних об'єктів. Так, курорт «Трускавець 365» перетворився на сучасний all-inclusive комплекс, що пропонує не лише лікувальні процедури, але й комфортне дозвілля, культурні програми, гастрономічні тури (рис.2.1) [34].

Рис.2.1. Санаторно-туристичний комплекс «Трускавець 365» [34]

У Моршині розвивається концепція медичного туризму з фокусом на постковідну реабілітацію. Подібні проєкти не лише підтримують життєздатність галузі, а й формують позитивний імідж українських курортів серед внутрішніх і потенційних іноземних клієнтів [36].

Однак для повноцінного розвитку курортної індустрії в Україні існує низка системних проблем [19]. По-перше, це недостатнє державне фінансування інфраструктурних проєктів, зокрема пов'язаних із модернізацією санаторіїв, будівництвом доріг, водо- та теплопостачанням. По-друге, застаріла матеріально-технічна база більшості оздоровчих закладів потребує капітальних інвестицій. По-третє, не вистачає ефективної системи маркетингу та просування українських курортів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. По-четверте, недосконалість правової бази та відсутність уніфікованої стратегії розвитку курортної справи на державному рівні гальмують інвестиційну активність.

Водночас спостерігається позитивна динаміка у сфері залучення приватних інвестицій та державно-приватного партнерства. У деяких регіонах реалізуються проєкти реконструкції старих санаторіїв у сучасні медико-оздоровчі комплекси з інноваційною технікою, новими лікувальними

програмами та персоналізованим сервісом. Дедалі більше уваги приділяється концепції сталого розвитку курортів, де ключову роль відіграють енергоефективні технології, збереження природного середовища, адаптація до кліматичних змін та екологічна сертифікація об'єктів.

Іншим важливим аспектом є кадрове забезпечення галузі. Через тривалий відтік кваліфікованих кадрів за кордон та низький рівень заробітних плат спостерігається дефіцит фахівців у сфері курортної справи, медичного обслуговування, готельного та ресторанного сервісу. Рішенням може стати активне впровадження дуальної освіти, підвищення кваліфікації персоналу, інтеграція європейських стандартів обслуговування, створення умов для професійного зростання молоді в межах курортних кластерів.

У контексті євроінтеграції Україна має потенціал для розвитку медичного та оздоровчого туризму, орієнтованого на громадян країн ЄС [18, с.131]. Низькі ціни, висока якість медичних послуг і унікальні природні ресурси можуть стати конкурентними перевагами на міжнародному ринку. У цьому напрямку необхідна державна підтримка сертифікації закладів, гармонізація стандартів з європейськими, активна участь у міжнародних туристичних виставках і промокампаніях.

Не менш важливим чинником у розвитку курортної індустрії є цифровізація. Впровадження онлайн-сервісів бронювання, мобільних застосунків, CRM-систем, аналітики клієнтських уподобань, а також віртуальних турів дозволяє підвищити рівень доступності, персоналізації та зручності послуг [13, с.66]. Деякі українські курорти вже користуються можливостями digital-маркетингу, зокрема цільовою рекламою в соціальних мережах, блогерськими оглядами, програмами лояльності та інтерактивними платформами зворотного зв'язку.

Крім того, зростає роль громад у процесах розвитку курортної інфраструктури. Завдяки децентралізації, органи місцевого самоврядування отримали більше повноважень щодо управління територіями та залучення інвесторів. Успішні приклади демонструють громади, які створили власні

бренди, інтегрували екологічний і культурний туризм у локальні стратегії розвитку та активно працюють над розбудовою комунікаційної інфраструктури. Так, у Східницькій територіальній громаді реалізується концепція «еко-курорту майбутнього», яка поєднує біокурортні технології, збереження ландшафтів та новітні медичні технології [39].

Таким чином, сучасний стан курортної індустрії України характеризується водночас наявністю істотних труднощів і вагомого потенціалу для сталого розвитку. Подолання викликів вимагає комплексного підходу, інтеграції зусиль держави, бізнесу, місцевих громад і освітньо-наукових установ. За умов реалізації системної державної політики, модернізації інфраструктури, активного просування українських курортів на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також збереження екологічного балансу, курортна індустрія може стати однією з драйверів відновлення і зростання національної економіки.

2.2. Оцінка рівня впровадження екологічних практик у курортних комплексах (на прикладі курорту Трускавця)

У контексті глобальних викликів, пов'язаних із зміною клімату, зростаючим антропогенним навантаженням та деградацією довкілля, питання екологізації курортної індустрії набуває особливої актуальності. Сучасні курортні комплекси повинні не лише забезпечувати високий рівень обслуговування, а й інтегрувати принципи сталого розвитку у свою діяльність. Трускавець – один із провідних курортів України, що спеціалізується на лікуванні завдяки унікальним мінеральним водам, зокрема «Нафтусі» [45]. Природна цінність території, поєднана з рекреаційною інтенсивністю, потребує особливої уваги до питань охорони навколишнього середовища. Це обумовлює необхідність впровадження екологічних практик у діяльність курортних комплексів – як приватних, так і комунальних. Його позиціонування як екологічно безпечного та лікувального середовища передбачає

впровадження комплексу практик, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на довкілля.

Оцінка рівня впровадження екологічних практик у Трускавці передбачає аналіз декількох ключових напрямів: управління ресурсами (вода, енергія, відходи), збереження природного середовища, екологічна сертифікація об'єктів, просвітницька діяльність серед туристів та персоналу, а також партнерства з екологічно орієнтованими організаціями.

Одним із найбільш пріоритетних напрямів є ефективне управління водними ресурсами. Більшість трускавецьких санаторіїв, таких як готельно-рекреаційний комплекс «Міротель», санаторій «Шале Грааль», готельно-курортний комплекс «Карпати», вже впровадили системи контролю за споживанням води, використовують обладнання з функцією економії, а також здійснюють регулярний моніторинг якості води [26; 27; 43]. Вода в Трускавці не є лише ресурсом – це основа лікувального процесу, тому її захист має особливу вагу. Наприклад, санаторій «Шале Грааль» практикує зворотній осмос і повторне використання технічної води для поливу зелених зон [43]. Деякі заклади проводять фільтрацію стічних вод і передають їх на додаткове очищення до міських очисних споруд, що відповідає європейським стандартам.

Не менш важливою є енергоефективність. У сучасних умовах зростання тарифів на енергоносії та необхідності скорочення викидів парникових газів впровадження енергоощадних технологій стало економічно та екологічно доцільним. У багатьох готельно-оздоровчих комплексах Трускавця вже реалізовано проекти з термомодернізації будівель: утеплення фасадів, заміна вікон на енергоощадні, встановлення індивідуальних теплових пунктів. Зокрема, санаторій «Кристал» у рамках проєкту з енергоефективності отримав грантове фінансування і здійснив повну термореконструкцію корпусів [42]. Окремі комплекси використовують сонячні колектори для підігріву води (наприклад, курортний комплекс «Ріксос-Прикарпаття»), а також датчики руху для оптимізації освітлення в громадських зонах [35].

Ще одним ключовим критерієм є система поводження з відходами. Багато курортних закладів Трускавця впровадили сортування сміття: окремо збираються пластик, папір, скло, органіка. У партнерстві з місцевими екоактивістами та громадськими організаціями проводяться акції з утилізації батарейок, люмінесцентних ламп, використаних медичних засобів. Санаторій «Дніпро-Бескид» навіть має власну систему компостування органічних відходів, що надходять із кухонь і їдалень, а отримане добриво використовується для озеленення території [40]. Такий підхід демонструє циклічність використання ресурсів і наближає курорт до моделі «нульових відходів».

Окремої уваги заслуговує збереження біорізноманіття та природних ландшафтів. Трускавець розташований у безпосередній близькості до Карпатських лісів, тому курортні комплекси повинні мінімізувати втручання в екосистему. Деякі з них, як-от оздоровчий комплекс «Вернигора» (Модричі, Львівська область) чи курортний готель «Лісова Пісня» (Трускавець), практикують екотуризм і надають перевагу ландшафтному озелененню з використанням місцевих видів рослин, а не декоративної флори, що порушує екобаланс [33; 38]. Крім того, заборонено вирубку дерев на територіях, що підпадають під охоронні зони, а деякі комплекси беруть участь у програмах з відновлення зелених насаджень.

Іншим вагомим аспектом є проходження екологічної сертифікації. На даний момент лише кілька закладів у Трускавці мають сертифікати екологічної відповідності (ISO 14001, Green Key тощо), але їхня кількість поступово зростає. Наприклад, санаторій «Женева» заявив про намір проходити міжнародну екосертифікацію, що вимагатиме суворого дотримання екологічних норм у всіх аспектах діяльності: від закупівель до утилізації [41]. Сертифікація не лише підвищує рівень довіри з боку екологічно свідомих туристів, а й мотивує колектив до постійного вдосконалення.

Просвітницька діяльність також є важливим індикатором сталості. У багатьох санаторіях і готелях Трускавця проводяться інформаційні кампанії

для гостей щодо раціонального використання води, енергії, необхідності сортування сміття. У номерах розміщуються відповідні нагадування, встановлюються контейнери для збору вторинної сировини. Деякі заклади організовують екскурсії в рамках екоосвіти – наприклад, до джерел мінеральних вод із розповідями про їх екологічне значення та заходи охорони. Санаторій «Карпати» навіть проводить щорічний «День довкілля», коли працівники разом із відпочивальниками прибирають околиці, висаджують дерева й беруть участь у тематичних семінарах [26].

Разом із тим, незважаючи на наявні позитивні приклади, рівень впровадження екологічних практик у курортних закладах Трускавця залишається нерівномірним. Великі мережеві комплекси з доступом до інвестицій демонструють вищу екологічну активність порівняно з меншими приватними готелями, де брак фінансування, недостатній рівень обізнаності або відсутність мотивації стримують інтеграцію сталих рішень. Деякі заклади досі не здійснюють енергомоніторинг, не практикують сортування сміття або використовують агресивну хімію для прибирання, що суперечить принципам екоорієнтованого сервісу.

У цьому контексті доцільним є розроблення міської програми «Еко-Трускавець», яка б включала нормативну підтримку екологізації бізнесу, інструменти публічного заохочення (наприклад, знак «екологічно відповідального готелю»), субсидії чи податкові пільги для впровадження зелених технологій. Варто посилити взаємодію між владою, туристичним бізнесом та громадським сектором задля системного просування екологічних практик, а також впровадити систему публічного рейтингу сталості курортних закладів.

Для комплексного аналізу рівня впровадження екологічних практик у курортних закладах Трускавця доцільно узагальнити наявні приклади сталих рішень за основними екологічними напрямками. Таблиця 2.1 дозволяє систематизувати дані за критеріями сфери впливу, конкретних практик, рівня впровадження, позитивних наслідків та типу закладів, які їх реалізують. Такий

підхід сприяє об'єктивній оцінці екологічного потенціалу курорту та виявленню зон для подальшого вдосконалення.

Таблиця 2.1

Екологічні практики, впроваджені в курортних закладах

Трускавця*

Сфера екологічної практики	Приклади впровадження	Рівень впровадження	Позитивні аспекти впровадження	Заклади
Управління водними ресурсами	Використання економічної сантехніки, повторне використання технічної води, фільтрація стічних вод	Високий у великих санаторіях	Зниження водоспоживання, захист джерел, економія ресурсів	«Шале Грааль», «Міротель», «Карпати»
Енергоефективність	Термомодернізація будівель, використання сонячних колекторів, датчики руху для освітлення	Середній до високого	Зменшення витрат на енергію, скорочення викидів CO ₂	«Кристал», «Ріксос-Прикарпаття»
Сортування та утилізація відходів	Сортування сміття, утилізація батарейок, компостування органіки	Середній	Зменшення обсягів сміття, повторне використання, підвищення екологічної свідомості	«Дніпро-Бескид», більші готелі
Збереження природного середовища	Використання місцевих видів рослин, заборона вирубки дерев, озеленення території	Середній	Збереження біорізноманіття, зниження втручання в природні ландшафти	«Лісова пісня», «Вернигора»
Екологічна сертифікація	Наявність або процес отримання сертифікатів (ISO 14001, Green Key)	Низький до середнього	Підвищення довіри туристів, доступ до міжнародних еко-грантів	«Женева», окремі мережеві готелі
Екоосвіта туристів та персоналу	Інформаційні плакати, контейнери для сортування, лекції, екоекскурсії,	Середній	Формування екологічної культури, підвищення лояльності гостей	«Карпати», «Шале Грааль»

	участь у «Дні довкілля»			
Партнерство та участь у проєктах	Участь у Всеукраїнських проєктах, транскордонне співробітництво	Локальний, потенційно високий	Залучення фінансування, поширення найкращих практик	Міські заклади, місцева влада

*розроблено автором самостійно

Аналіз таблиці свідчить про наявність позитивної динаміки у впровадженні екологічних практик у Трускавці, зокрема у сферах енергоефективності, управління водними ресурсами та просвітницької діяльності. Найактивніше практики реалізуються у великих та мережових курортних комплексах, що мають доступ до фінансових і технологічних ресурсів. Водночас рівень екологічної сертифікації та участі у міжнародних ініціативах залишається помірним, що вказує на потребу у додатковій мотивації, нормативній підтримці та розвитку партнерств. Загалом, зведена оцінка демонструє добру основу для розвитку Трускавця як сучасного екологічно відповідального курорту.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Трускавець демонструє низку ефективних екологічних рішень, які вже стали частиною практики окремих курортних комплексів. Проте для досягнення справжньої екологічної трансформації необхідно розширити масштаби таких практик, посилити мотиваційні механізми та сформувані загальну культуру відповідального ставлення до довкілля як серед бізнесу, так і серед туристів. У перспективі це сприятиме зміцненню позицій Трускавця як екологічно відповідального курорту, привабливого для сучасного свідомого мандрівника.

2.3. Визначення екологічних ризиків та проблем сталого розвитку курортної сфери в Україні

Екологічні ризики та проблеми сталого розвитку курортної сфери в Україні є важливим предметом наукового аналізу з огляду на зростаючу роль туризму у соціально-економічному розвитку регіонів, з одного боку, та

вразливість природних ресурсів, які є основою курортного потенціалу – з іншого. Україна має значний рекреаційний потенціал, представлений гірськими, приморськими, лісовими, степовими і мінерально-лікувальними ресурсами. Водночас експлуатація цих ресурсів нерідко супроводжується нераціональним використанням, що призводить до деградації природного середовища, втрати біорізноманіття, забруднення водних ресурсів і зниження якості повітря, що прямо суперечить принципам сталого розвитку.

Однією з найгостріших екологічних проблем, що стоїть перед курортною сферою України, є деградація природних ландшафтів у місцях інтенсивного туризму [11]. Зокрема, це стосується таких популярних регіонів, як Карпати, Крим (до 2014 р.), узбережжя Чорного та Азовського морів, а також західноукраїнських бальнеологічних курортів – Моршина, Трускавця, Східниці. Зростаюча антропогенна навантаженість у цих регіонах призвела до вирубки лісів, ерозії ґрунтів, засмічення природних об'єктів побутовими та будівельними відходами. Наприклад, у Карпатському регіоні надмірне вирубування лісу не лише руйнує естетичний ландшафт, а й сприяє зсувам, паводкам та зменшенню водоносності джерел, що критично для функціонування гірських курортів.

Іншим прикладом є забруднення мінеральних джерел на курортах Трускавця та Східниці. Унаслідок хаотичної забудови, несанкціонованих скидів стічних вод та недостатньої екологічної експертизи новобудов, порушується гідрогеологічна структура території, що може вплинути на якість і обсяг мінеральної води [10]. Подібна ситуація спостерігається і на курортах півдня України, зокрема у Залізному Порті та Скадовську, де курортна інфраструктура розбудовується без урахування екологічних норм, що загрожує цілісності прибережної екосистеми.

Однією з ключових загроз сталому розвитку є сезонне перевантаження туристичних центрів, яке створює нерівномірне навантаження на екосистеми та інфраструктуру. Наприклад, у літній період у курортному місті Бердянськ кількість відпочивальників у кілька разів перевищує кількість постійного

населення, що призводить до дефіциту питної води, перевантаження каналізаційної системи та забруднення прибережної смуги. Подібна картина спостерігається й у Солотвині, де туристи приїжджають на солоні озера, однак місцева влада не завжди має ресурси для забезпечення адекватної санітарної інфраструктури.

Зміна клімату є ще одним потужним фактором, що впливає на стабільність функціонування курортної галузі. Підвищення середньорічної температури, зменшення кількості снігових опадів у зимовий період негативно впливає на гірськолижні курорти Закарпаття та Івано-Франківщини. Коротший зимовий сезон та потреба у штучному засніженні збільшують експлуатаційні витрати, водночас створюючи додаткове екологічне навантаження через використання енергії та води. У південних регіонах загрозою є підвищення рівня моря, що може призвести до підтоплення прибережних територій і зменшення пляжної зони, яка є ключовою привабливістю для туристів.

Низький рівень екологічної культури серед населення, туристів та операторів туристичних послуг також є чинником ризику [20]. Часто туристи не дотримуються базових правил поведінки у природному середовищі – залишають сміття, пошкоджують рослинність, розводять багаття в недозволених місцях. Наприклад, у Національному природному парку «Синевир» щороку фіксуються випадки порушення природоохоронного режиму з боку туристів [37]. Відсутність належної інформаційної роботи, інфраструктури для сортування сміття, організованих екологічних маршрутів ускладнює вирішення цієї проблеми.

До окремої групи ризиків належать проблеми інституційного характеру: неузгодженість екологічної політики на місцевому та державному рівнях, відсутність інтегрованого підходу до управління територіями, недостатнє фінансування природоохоронних заходів. Часто рішення щодо забудови курортних територій приймаються з порушенням екологічного законодавства, без проведення стратегічної екологічної оцінки (СЕО) або оцінки впливу на довкілля (ОВД). Зокрема, в окремих районах Одеської області фіксувалися

випадки зведення готельних комплексів у межах прибережної захисної смуги без належного погодження з екологічними службами.

На макрорівні відсутність системного моніторингу за екологічним станом курортних територій унеможливорює ефективне планування розвитку [11]. Державний облік мінеральних джерел, лісових масивів, болотних екосистем, лікувальних грязей часто не оновлюється, що створює ризики несанкціонованої експлуатації ресурсів або втрати інформації про їхній стан. Ситуацію погіршує обмежений доступ до інвестицій для впровадження екологічно чистих технологій в курортній сфері, зокрема у сфері енергозбереження, водоочищення, переробки відходів.

Одним із шляхів пом'якшення екологічних ризиків є впровадження принципів «зеленого туризму» та екологічної сертифікації курортних об'єктів. У цьому контексті важливими є проекти, спрямовані на енергоефективність, зменшення вуглецевого сліду, використання відновлюваних джерел енергії, сортування відходів, збереження біорізноманіття. Позитивним прикладом є діяльність деяких приватних еко-комплексів у Буковелі та Верховині, які використовують сонячні панелі, біотуалети, пропонують туристам органічне харчування та організують екскурсії з мінімальним впливом на довкілля.

Підвищення рівня екологічної освіти населення, підготовка фахівців з екологічного менеджменту, активізація громадських ініціатив у сфері моніторингу довкілля – усе це є складовими стратегічного переходу до сталого розвитку курортної сфери [20]. Важливо, щоб державна політика у сфері туризму була скоординована з екологічною політикою, містила стимулювання зелених інвестицій та розвиток інфраструктури сталого туризму. Такий підхід дозволить не лише зберегти унікальні природні ресурси України, а й підвищити конкурентоспроможність її курортів на міжнародному ринку.

Екологічна безпека є одним із ключових аспектів сталого розвитку курортної сфери, адже природне середовище є основою рекреаційної привабливості територій. В умовах зростання туристичних потоків, урбанізаційного тиску та кліматичних змін, курортні регіони України

стикаються з численними екологічними викликами, що загрожують збереженню унікальних природних ресурсів. Для системного аналізу ситуації доцільним є узагальнення основних екологічних ризиків, їхніх джерел, наслідків і можливих напрямів вирішення. Наведена таблиця 2.2 дозволяє структурувати ключові проблеми, з якими стикається курортна індустрія України в екологічному вимірі, та окреслює практичні заходи щодо їхнього подолання.

Таблиця 2.2

Основні екологічні ризики в курортній сфері України*

Екологічний ризик	Джерело виникнення	Можливі наслідки	Приклади в Україні	Заходи пом'якшення
Деградація природних ландшафтів	Надмірна забудова, масовий туризм, вирубка лісів	Втрата природної привабливості, ерозія, зсуви, втрата біорізноманіття	Карпати (Яремче, Буковель), узбережжя Чорного моря	Зонування територій, екологічне планування, обмеження забудови
Забруднення мінеральних вод	Скиди стоків, неконтрольоване будівництво біля джерел	Зниження якості лікувальних ресурсів, втрата рекреаційної функції	Трускавець, Східниця	Санітарна охорона, СЕО/ОВД для забудов, контроль діяльності
Перевантаження інфраструктури	Сезонне зростання кількості туристів	Дефіцит ресурсів (вода, енергія), забруднення, зниження якості послуг	Бердянськ, Залізний Порт, Солотвино	Планування турпотоків, розвиток круглорічного туризму, модернізація мереж
Зміна клімату	Глобальне потепління	Втрата снігового покриву, підтоплення, зменшення туристичної привабливості	Закарпаття (гірськолижні курорти), південне узбережжя	Екоадаптація, збереження зелених зон, використання стійких технологій
Засмічення територій	Відсутність інфраструктури для сміття, низька екокультура	Погіршення естетики, шкода флорі та фауні, ризик пожеж	Нацпарки, прибережні зони, лісові масиви	Установлення смітників, інформаційна робота, штрафи, волонтерські ініціативи

Порушення прибережної смуги	Незаконна забудова, недотримання екологічних норм	Руйнування берегової лінії, загроза підтоплення	Одещина, Херсонщина, узбережжя Азовського моря	Контроль за забудовою, встановлення охоронних зон, ОВД для нових об'єктів
Нераціональне використання ресурсів	Надмірне споживання води, енергії, використання пластика	Виснаження ресурсів, забруднення довкілля	Усі популярні курорти України	Впровадження енергоефективності, екомаркування, зелених стандартів
Недостатнє екологічне управління	Відсутність інтегрованого підходу, слабкий контроль з боку влади	Несистемний розвиток, зростання екологічних ризиків	Курорти без СЕО/ОВД, з хаотичною забудовою	Реформа екоуправління, прозоре планування, залучення громадськості

*розроблено автором самостійно

Аналіз екологічних ризиків у курортній сфері України свідчить про системний характер екологічних загроз, що охоплюють як природні, так і управлінські аспекти. Основними викликами залишаються деградація ландшафтів, забруднення ресурсів, хаотична забудова, перевантаження інфраструктури та відсутність стратегічного екологічного планування. Водночас таблиця демонструє, що вирішення цих проблем можливе за умови інтегрованого підходу, який поєднує державну політику, місцеве управління, громадську участь і використання сталих технологій. Усвідомлення масштабів і природи ризиків є першим кроком до формування екологічно відповідальної курортної політики в Україні.

Таким чином, екологічні ризики в курортній сфері України мають комплексний характер і потребують системного реагування на всіх рівнях – від локальних ініціатив до національних стратегій. Ефективне управління природними ресурсами, екологізація туристичної діяльності, використання найкращих практик сталого розвитку та залучення всіх зацікавлених сторін — це ключові кроки до формування екологічно безпечної та економічно успішної моделі розвитку українських курортів.

Висновки до розділу 2

Курортна індустрія України має значний потенціал завдяки природним ресурсам і різноманітним рекреаційним зонам, особливо в Західній Україні. Попри втрату Криму та воєнні загрози, активно розвиваються Трускавець, Моршин, Східниця й термальні курорти Закарпаття. Галузь стикається з проблемами застарілої інфраструктури, нестачі інвестицій і кадрів, але спостерігається зростання цифровізації та приватних ініціатив. За умов модернізації, підтримки держави та впровадження сталих практик, українські курорти можуть посісти гідне місце на міжнародному ринку.

Трускавець демонструє позитивну динаміку у впровадженні екологічних практик, зокрема в управлінні водою, енергоефективності, сортуванні відходів та екопросвітництві. Провідні санаторії активно впроваджують сучасні екотехнології та долучаються до екологічних ініціатив. Водночас менші заклади відстають через брак ресурсів і мотивації. Для сталого розвитку доцільно запровадити міську програму підтримки «Еко-Трускавець» і розширити партнерства.

Курортна сфера України стикається з комплексними екологічними ризиками, зокрема деградацією ландшафтів, забрудненням ресурсів, перевантаженням інфраструктури та наслідками змін клімату. Відсутність ефективного екологічного планування, слабкий контроль забудови та низька екологічна культура поглиблюють ці проблеми. Для сталого розвитку необхідно впроваджувати зелені технології, розвивати екотуризм і забезпечувати екологічну сертифікацію курортів. Ключовими умовами збереження природного потенціалу є інтегроване управління та співпраця влади, бізнесу й громадськості.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НАПРЯМИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТАЛИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАКТИК У КУРОРТНІЙ ІНДУСТРІЇ

3.1. Стратегії підвищення екологічної стійкості курортних комплексів

Стратегії підвищення екологічної стійкості курортних комплексів набувають дедалі більшого значення в контексті глобальних викликів, пов'язаних із зміною клімату, виснаженням природних ресурсів та зростаючим екологічним навантаженням. Курортна індустрія, будучи важливою складовою туристичного сектору, впливає на навколишнє середовище через інтенсивне використання земель, споживання водних та енергетичних ресурсів, утворення відходів і забруднення. З огляду на це, формування ефективних стратегій екологічної стійкості стає ключовим завданням для збереження природного потенціалу курортних регіонів та забезпечення їхнього сталого розвитку.

Однією з базових стратегій підвищення екологічної стійкості є впровадження систем екологічного менеджменту, що передбачають комплексний підхід до управління ресурсами курортних об'єктів. Це включає моніторинг та контроль за споживанням енергії, води, а також ефективне управління відходами. Важливим прикладом є система сертифікації Green Key, яка застосовується в багатьох європейських курортних комплексах. Відповідно до вимог цієї системи, підприємства повинні дотримуватися жорстких екологічних стандартів, що стимулює їх до зниження вуглецевого сліду та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Серед технологічних рішень значну роль відіграє використання відновлюваних джерел енергії, таких як сонячні панелі, вітрові турбіни та геотермальні системи опалення. Впровадження таких технологій у курортних комплексах дозволяє не лише зменшити залежність від викопних видів палива, але й істотно скоротити викиди парникових газів. Наприклад, гірськолижні курорти у Швейцарії та Австрії активно інтегрують сонячні електростанції для

забезпечення електроенергією готелів та інфраструктури, що сприяє підвищенню екологічної ефективності.

Раціональне використання водних ресурсів є ще одним важливим аспектом екологічної стійкості курортних територій. В умовах зміни клімату, коли посухи стають більш частими, впровадження систем збереження води, таких як технології повторного використання та очищення стічних вод, набуває особливої актуальності. Курортні комплекси Південної Європи вже застосовують системи збору дощової води для поливу зелених зон і технічних потреб, що дозволяє значно знизити навантаження на місцеві водні ресурси.

Значну увагу слід приділяти управлінню відходами, адже зростання туристичного потоку призводить до збільшення обсягів твердих побутових відходів та відходів харчової промисловості. Впровадження практик сортування, компостування органічних відходів та використання екологічно безпечних упаковок сприяє зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище. Прикладом ефективного управління відходами є курортний комплекс Копенгагена, де діє розгалужена система роздільного збору сміття та програма зменшення використання одноразового пластику.

Створення екологічно відповідальної інфраструктури та формування екологічної культури серед гостей і персоналу є важливими соціальними складовими стійкості курортів. Програми екологічного виховання, інформаційні кампанії, а також заохочення гостей до дотримання екологічних правил, наприклад, зменшення споживання води та енергії, сприяють підвищенню загальної екологічної свідомості. Курортні зони в Норвегії успішно впроваджують цю стратегію через проведення тематичних екскурсій, майстер-класів та інформаційних стендів, що підвищує рівень відповідальності відпочивальників.

Важливою складовою є також інтеграція принципів «зеленого» будівництва при розробці та модернізації курортної інфраструктури. Використання екологічно чистих матеріалів, енергоефективних систем опалення і вентиляції, а також оптимізація архітектурних рішень з

урахуванням природних умов дозволяють зменшити екологічний вплив будівель. Прикладом є еко-готелі у Скандинавії, які не лише відповідають суворим екологічним стандартам, а й створюють комфортне середовище для проживання гостей, використовуючи мінімум ресурсів.

Стратегія розвитку сталої мобільності в межах курортних зон є ще одним важливим напрямом. Забезпечення транспортної доступності за рахунок екологічно чистих видів транспорту – електробусів, велосипедів, а також розвиток пішохідних зон зменшує рівень забруднення повітря та шумове навантаження. У гірськолижних курортах Альп активно впроваджують електротранспорт, що забезпечує комфортне пересування гостей без шкоди для природи [25].

Крім того, залучення місцевих громад до процесу планування та управління курортними зонами сприяє формуванню більш збалансованих і прийнятних для всіх сторін рішень щодо екологічної стійкості. Соціально-економічна інтеграція місцевих мешканців у туристичну діяльність через створення робочих місць, підтримку місцевих виробників і культурних ініціатив допомагає зменшити соціальні конфлікти та покращує екологічне управління територіями. Так, у Словенії практика співпраці курортів із місцевими громадами дозволила впровадити програми збереження біорізноманіття та сталого використання природних ресурсів [32].

Впровадження цифрових технологій для моніторингу та управління ресурсами відкриває нові можливості для підвищення екологічної стійкості курортних комплексів. Інтелектуальні системи контролю за споживанням енергії, автоматизоване регулювання температури, розумні датчики для економії води та енергоресурсів дозволяють підвищити ефективність використання ресурсів і зменшити втрати. Наприклад, в одному з найбільших курортів Іспанії активно застосовують smart-технології для оптимізації витрат електроенергії і води, що значно знижує експлуатаційні витрати та покращує екологічний профіль об'єкта [31].

Серед стратегій також варто відзначити розвиток екотуризму як альтернативного виду відпочинку, що спрямований на мінімізацію негативного впливу на природу та підтримку збереження природних ландшафтів. Курортні комплекси, орієнтовані на екотуризм, забезпечують освітні програми для туристів, залучають їх до природоохоронних заходів, пропонують екологічно безпечні маршрути і сервіси. Такий підхід популярний у багатьох країнах Південної Америки, де туризм поєднується з природоохоронною діяльністю, сприяючи сталому розвитку регіонів.

Стратегії підвищення екологічної стійкості курортних комплексів представляють собою комплекс заходів і підходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє середовище. Вони охоплюють різноманітні напрямки – від впровадження систем екологічного менеджменту та використання відновлюваних джерел енергії до формування екологічної культури серед персоналу і гостей. Такий комплексний підхід забезпечує раціональне використання природних ресурсів, ефективне управління відходами, а також розвиток інфраструктури з урахуванням принципів сталого розвитку. Представлений рис.3.1 узагальнює основні компоненти цих стратегій, ілюструючи їх взаємозв'язок та інтеграцію у систему екологічної стійкості курортних територій.

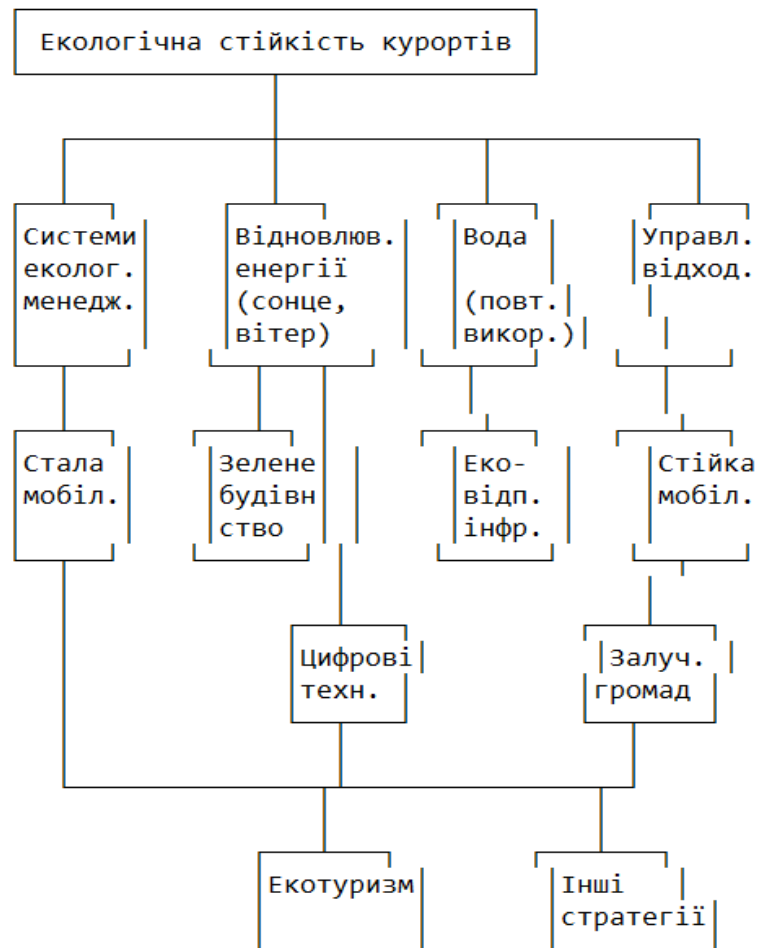

Рис.3.1. Основні компоненти стратегій підвищення екологічної стійкості курортних комплексів

Загалом, підвищення екологічної стійкості курортних комплексів вимагає скоординованого впровадження різних стратегій, що охоплюють технологічні, соціальні та управлінські аспекти. Використання систем екологічного менеджменту, відновлюваних джерел енергії, ефективного управління водними ресурсами і відходами, а також розвиток екологічної інфраструктури і культури створюють умови для збереження природного потенціалу курортних регіонів. Інтеграція цифрових технологій і залучення місцевих громад підсилюють ефективність цих заходів. В результаті курортні комплекси можуть не лише зменшити свій екологічний слід, а й підвищити конкурентоспроможність, що є важливим у сучасних умовах сталого розвитку туризму.

В цілому, підвищення екологічної стійкості курортних комплексів вимагає комплексного та інтегрованого підходу, який охоплює як технологічні інновації, так і соціально-економічні аспекти управління. Врахування особливостей місцевого середовища, залучення всіх зацікавлених сторін та застосування міжнародних стандартів і найкращих практик створює умови для сталого функціонування курортів, збереження природного капіталу та забезпечення високої якості відпочинку для сучасних і майбутніх поколінь. Таким чином, екологічна стійкість стає не лише інструментом охорони довкілля, а й важливою складовою конкурентоспроможності та іміджу курортних комплексів у глобальному туристичному середовищі.

3.2. Інноваційні рішення та технології для забезпечення сталого розвитку курортів

Інноваційні рішення та технології для забезпечення сталого розвитку курортів відіграють ключову роль у модернізації туристичної індустрії, сприяючи збереженню природних ресурсів, підвищенню якості обслуговування та забезпеченню економічної ефективності. У контексті глобальних екологічних викликів, таких як зміна клімату, забруднення довкілля та вичерпання ресурсів, курортні комплекси все частіше звертаються до інноваційних технологій, що дозволяють поєднати розвиток туризму з принципами сталого розвитку. Впровадження таких технологій сприяє зниженню негативного впливу курортів на природне середовище, а також підвищенню соціальної відповідальності й економічної стабільності.

Серед основних напрямів інноваційних рішень у курортній індустрії варто виділити застосування «зелених» технологій, що передбачають використання відновлюваних джерел енергії, систем енергоефективності, а також технологій управління відходами та водними ресурсами [16]. Наприклад, встановлення сонячних панелей на території курортних комплексів дозволяє суттєво знизити споживання викопних енергоносіїв, зменшуючи викиди парникових газів. У цьому контексті прикладом може

служувати австрійський курорт землі Зальцбург, який впровадив комплексну систему відновлюваної енергетики, що включає не лише сонячні батареї, а й теплові насоси та вітряні турбіни. Завдяки цьому курорт досяг значного зменшення енергетичних витрат і підвищення екологічної стійкості.

Не менш важливою є цифровізація управління курортними комплексами, яка сприяє оптимізації ресурсів та підвищенню якості сервісу. Використання систем інтернету речей (IoT) дозволяє моніторити і керувати енергоспоживанням, контролювати стан інженерних мереж, автоматизувати системи освітлення та кондиціонування в номерах. Прикладом такого підходу є курорт у Швейцарських Альпах, який впровадив смарт-системи управління будівлями, що дозволяють адаптувати споживання енергії залежно від завантаженості об'єктів, погодних умов і потреб гостей. Це не лише покращує екологічні показники, а й знижує експлуатаційні витрати.

Інновації також активно використовуються у сфері управління відходами [13]. Сучасні курорти застосовують системи роздільного збору та переробки сміття, компостування органічних відходів, а також технології утилізації твердих побутових відходів із мінімальним екологічним навантаженням. Наприклад, курорт на узбережжі Середземного моря реалізував програму Zero Waste, що передбачає залучення гостей до сортування відходів, впровадження багаторазового посуду та використання біорозкладних матеріалів. Це дозволило значно зменшити обсяг сміття, що потрапляє на полігони, та підвищити екологічну свідомість відвідувачів.

Сталий розвиток курортів також потребує впровадження інноваційних технологій у сфері водокористування [7]. Системи повторного використання очищених стічних вод у поливі зелених зон, зниження водоспоживання за допомогою водозберігаючих пристроїв, а також моніторинг якості водних ресурсів за допомогою датчиків – все це дозволяє ефективно управляти водними ресурсами. Відомим прикладом є японські курорти, які широко використовують технології рециркуляції води та впроваджують інтелектуальні системи контролю для запобігання забрудненню природних водойм. Такі

технології значно зменшують навантаження на місцеві екосистеми та забезпечують екологічну безпеку регіону.

Одним із важливих аспектів є впровадження екотуристичних інновацій, що сприяють формуванню усвідомленої поведінки туристів і підтримці місцевих культурних традицій [5]. Для цього курорти використовують мобільні додатки з інтерактивними гідами, які інформують про екологічні правила, маршрутні особливості, а також дозволяють бронювати екологічно безпечні екскурсії. Прикладом може бути курорт в Норвегії, який за допомогою спеціального додатку стимулює туристів обирати маршрути з мінімальним впливом на природу та підтримувати місцеві екологічні проєкти. Такий підхід не лише розширює можливості для екологічно відповідального відпочинку, а й підвищує рівень залученості гостей.

Інноваційні технології також сприяють розвитку «зелених» сертифікацій курортів, які підтверджують дотримання екологічних стандартів та сталих практик. Використання цифрових платформ для моніторингу відповідності критеріям сертифікації забезпечує прозорість та підвищує довіру споживачів. Наприклад, міжнародна сертифікація Green Globe активно підтримує курорти, які впроваджують інноваційні екологічні рішення, включаючи енергоефективні будівлі, управління викидами, розвиток локальної економіки та соціальної відповідальності. Участь у таких програмах стимулює курортні комплекси до постійного вдосконалення та адаптації до сучасних викликів.

У технологічному контексті важливо відзначити застосування штучного інтелекту (ШІ) і аналітики великих даних для прогнозування попиту, управління потоками туристів і мінімізації екологічного навантаження. Курорти, що використовують ці технології, можуть ефективно планувати розподіл ресурсів, уникати перевантаження інфраструктури та запобігати деградації природних територій. Наприклад, в Іспанії деякі курортні комплекси впровадили системи аналізу даних про відвідувачів, що дозволяє прогнозувати пікові періоди і коригувати пропозиції, сприяючи більш рівномірному розподілу туристичних потоків протягом сезону [31].

Крім того, інновації в будівництві курортної інфраструктури включають використання екологічно чистих матеріалів, енергоефективних технологій та модульних конструкцій, що зменшують час та ресурсні витрати на зведення об'єктів. Застосування пасивних будівельних технологій, які забезпечують природну вентиляцію, освітлення та теплоізоляцію, дозволяє значно знизити споживання енергії. Як приклад можна навести курорт у Німеччині, де всі нові готельні комплекси проектуються відповідно до стандартів нульового енергоспоживання (Zero Energy Building), що є інноваційним підходом до сталого розвитку.

Інноваційні рішення у сфері транспорту також мають суттєве значення для сталого розвитку курортів [7]. Запровадження електромобілів для пересування гостей, розвиток велосипедної інфраструктури та інтеграція з громадським транспортом сприяють зменшенню викидів CO₂ і покращенню екологічної ситуації. Наприклад, у Франції на курорті Куршевель створено систему прокату електроскутерів та велосипедів, що дозволяє гостям комфортно пересуватися без шкоди для довкілля. Подібні рішення не лише покращують імідж курорту, а й стимулюють здоровий спосіб життя серед відвідувачів.

Інноваційні технології стають ключовим чинником сталого розвитку курортної індустрії, забезпечуючи ефективне використання природних ресурсів, підвищення рівня екологічної безпеки та конкурентоспроможності туристичних об'єктів [22]. З метою систематизації основних напрямів інноваційного впровадження в курортному секторі доцільно виділити найбільш поширені типи технологічних рішень, їхні приклади реалізації та очікувані результати. У таблиці 3.1 представлено узагальнений огляд інноваційних підходів, які успішно застосовуються у різних країнах світу для підтримки сталого функціонування курортів.

Таблиця 3.1

Інноваційні рішення та технології для сталого розвитку курортів*

Напрямок інновацій	Тип інноваційного рішення	Приклад впровадження	Ефект/результат
Енергозбереження	Сонячні панелі, теплові насоси, вітряні турбіни	Курорт у Зальцбурзі (Австрія)	Зменшення споживання викопного палива, скорочення викидів CO ₂
Енергоефективність	Системи IoT, «розумні» будівлі	Швейцарський гірський курорт	Оптимізація енергоспоживання, зниження витрат
Управління відходами	Zero Waste програми, роздільне сортування, біопосуд	Курорт на Середземному морі	Мінімізація відходів, підвищення екологічної культури
Управління водними ресурсами	Рециркуляція стічних вод, датчики контролю	Курорти Японії	Раціональне водоспоживання, збереження водних екосистем
Екотуризм	Мобільні додатки для сталого туризму	Норвезький курорт	Підвищення обізнаності туристів, підтримка локальних ініціатив
Сертифікація сталого розвитку	Впровадження Green Globe, цифровий моніторинг	Різні міжнародні курорти	Підвищення довіри, покращення репутації
Аналітика та AI	Прогнозування попиту, управління потоками	Курорти Іспанії	Рівномірне навантаження, захист природи
Зелене будівництво	Пасивні технології, Zero Energy Building	Курорти Німеччини	Зменшення споживання енергії, довготривала економія
Транспортні рішення	Електромобілі, електросамокати, веломережі	Куршевель (Франція)	Зниження викидів, розвиток екомобільності

*розроблено автором самостійно

Аналіз інноваційних рішень свідчить про багатовекторний підхід до сталого розвитку курортів, який охоплює енергозбереження, управління ресурсами, цифровізацію сервісів, екологічне будівництво та мобільність. Впровадження таких технологій не лише зменшує екологічне навантаження на довкілля, а й підвищує ефективність управління курортною інфраструктурою та сприяє формуванню позитивного іміджу серед туристів. Наведені приклади

підтверджують, що інновації є не просто технічним удосконаленням, а необхідною умовою для досягнення гармонії між розвитком туризму і збереженням природного середовища.

Узагальнюючи, інноваційні рішення та технології є незамінним інструментом для забезпечення сталого розвитку курортів, адже вони дозволяють поєднати економічну ефективність з екологічною відповідальністю та соціальною справедливістю. Впровадження «зелених» технологій, цифрових систем управління, штучного інтелекту, інновацій у будівництві та транспорті сприяє не лише збереженню природного середовища, а й підвищенню якості обслуговування туристів, що є ключовим фактором конкурентоспроможності на сучасному ринку. Приклади успішних практик із різних країн демонструють, що інновації не є виключно технічним аспектом, а комплексним підходом, що охоплює економічні, соціальні та екологічні виміри сталого розвитку курортів. Подальший розвиток і поширення таких технологій мають стати пріоритетом для всіх учасників туристичної галузі, що прагнуть досягти збалансованого і відповідального розвитку.

3.3. Рекомендації для органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади щодо підтримки сталого курортного розвитку

Сталий розвиток курортної сфери потребує системного підходу та скоординованих дій з боку усіх учасників соціально-економічного процесу – органів місцевого самоврядування, представників бізнесу та громадянського суспільства. Оскільки курортні території є чутливими до змін навколишнього середовища, туристичних навантажень та впливу глобальних процесів, їхній розвиток повинен базуватись на довгострокових стратегіях, що поєднують екологічну, соціальну та економічну сталість. Важливо не лише формулювати політики сталого розвитку, а й забезпечити механізми їхнього впровадження на локальному рівні.

Органи місцевого самоврядування відіграють ключову роль у формуванні умов для сталого курортного розвитку, оскільки саме на них покладається відповідальність за планування територій, інфраструктурний розвиток, регулювання земельних відносин та захист навколишнього середовища. Рекомендовано створювати локальні стратегії розвитку туризму та курортної сфери, інтегровані до стратегій сталого розвитку громад. Такі документи мають враховувати потенціал природних ресурсів, рекреаційні можливості території, демографічну ситуацію, соціально-економічний контекст та сучасні виклики – зміну клімату, урбанізацію, зростання туристичних потоків. Наприклад, у місті Трускавець Львівської області розроблена стратегія розвитку туризму до 2027 року з акцентом на збереження мінерально-лікувальних ресурсів, диверсифікацію туристичних послуг і підтримку малого бізнесу.

У сфері інфраструктури органам місцевого самоврядування доцільно сприяти розвитку екологічно безпечного транспорту, реконструкції водопровідно-каналізаційних систем, енергоефективних будівель та управлінню твердими побутовими відходами. Забезпечення високої якості докільця на курорті напряду впливає на привабливість території та тривалість її експлуатації як рекреаційного ресурсу. Досвід швейцарського курорту Давос, де муніципалітет реалізував концепцію «зеленої мобільності» (Green Mobility), демонструє ефективність введення електробусів, заборону руху автівок у центрі міста та розширення велоінфраструктури.

Важливою є і законодавча підтримка. Органи місцевого самоврядування мають лобіювати зміни до нормативно-правової бази на рівні області чи держави для надання спеціального статусу курортним територіям, що дозволяє застосовувати окремі інструменти управління, спрямовані на збереження рекреаційного потенціалу. Також необхідно запроваджувати локальні екологічні податки або курортні збори, які спрямовуються виключно на покращення екологічного стану територій, озеленення, підтримку екомаркетингу тощо.

Бізнес як один із основних бенефіціарів курортної індустрії має нести відповідальність за соціальні та екологічні наслідки своєї діяльності. Сучасна парадигма корпоративної соціальної відповідальності передбачає, що готельно-ресторанний сектор, оздоровчі установи, туристичні компанії повинні впроваджувати екологічно чисті технології, підвищувати енергоефективність, мінімізувати використання пластику, сортувати та переробляти відходи, залучати місцевих постачальників. Наприклад, низка готелів Карпатського регіону, зокрема у Славському, впровадили практику «еко-бронювань» – гості отримують знижки за відмову від щоденного прибирання або використання власних рушників і засобів гігієни.

Важливим завданням для бізнесу є участь у розвитку локальної економіки через партнерство з місцевими виробниками, фермерськими господарствами, майстрами народного промислу. Створення коротких ланцюгів постачання сприяє зменшенню вуглецевого сліду, підтримці зайнятості та збереженню автентичної культури. У Прикарпатті вже функціонують готелі, які пропонують сніданки з локальних продуктів – сиру, меду, м'ясних делікатесів, трав'яних чаїв – і тим самим створюють цінність для клієнта, водночас стимулюючи розвиток сільських територій.

Бізнес також може ініціювати впровадження цифрових інструментів для сталого управління курортними територіями – мобільних додатків для туристів з екологічними порадами, систем бронювання, які враховують екологічний рейтинг готелів, чат-ботів з інформацією про сталу мобільність. Наприклад, додаток EcoStay у Європі дозволяє обрати еко-готель, отримати знижки за «зелену поведінку» та розрахувати свій вуглецевий слід під час подорожі.

Громада як активний учасник курортного життя має відігравати роль соціального контролера, партнера у прийнятті рішень та ініціатора громадських проєктів. Підвищення рівня екологічної свідомості населення через освітні кампанії, просвітницькі заходи, залучення молоді до волонтерських ініціатив створює передумови для сталих змін. У містах-

курортах можуть створюватися громадські екологічні ради, які співпрацюють із муніципалітетом щодо планування розвитку, реалізації еко-ініціатив, контролю за забудовою рекреаційних зон. Наприклад, у Моршині функціонує ініціативна група жителів, яка моніторить якість води в бюветах, інформує громадськість та органи влади про зміни, впроваджує локальні акції з очищення джерел.

Особливу роль відіграє формування партнерств між трьома ключовими акторами – владою, бізнесом та громадою. Механізмами такого партнерства можуть бути громадські ради при органах місцевого самоврядування, стратегічні сесії, дорадчі платформи, в яких кожен учасник має право голосу. Інструменти публічного діалогу дозволяють узгоджувати інтереси, знижувати конфліктність, а також створювати спільні проекти – наприклад, з розвитку нових туристичних маршрутів, брендингу території, організації фестивалів із залученням місцевих ресурсів. У Закарпатті прикладом такого співробітництва є реалізація проекту «Екотуризм у Горганах», що об'єднав зусилля лісгоспу, сільських громад і туристичних фірм.

В умовах децентралізації, коли громади отримали більші повноваження у сфері управління ресурсами, важливо сформуванати локальну ідентичність курортної території, яка поєднує екологічну цінність, культурну спадщину та інновації. Це дозволить залучати не лише туристів, а й інвесторів, створювати робочі місця, забезпечувати високий рівень якості життя місцевого населення. Сучасні інструменти стратегічного планування – SWOT-аналіз, карта стейкхолдерів, бенчмаркінг, BSC – можуть стати основою ефективного управління сталим курортним розвитком.

Сталий розвиток курортної сфери є складним та багатогранним процесом, який вимагає системного підходу та скоординованої роботи різних учасників соціально-економічного середовища. Ефективність управління курортними територіями залежить від взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади, а також від використання сучасних інструментів стратегічного планування. Представлена табл.3.2 узагальнює

ключові напрями діяльності та конкретні приклади реалізації заходів, спрямованих на забезпечення екологічної, соціальної та економічної сталості курортних регіонів.

Таблиця 3.2

**Рекомендації щодо сталого розвитку курортної сфери,
структурована за основними учасниками процесу та ключовими
напрямками дій***

Учасники	Основні напрями діяльності	Приклади та інструменти
Органи місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> - Планування територій і розробка локальних стратегій сталого розвитку - Інфраструктурний розвиток (екологічний транспорт, енергоефективність) - Регулювання земельних відносин і захист довкілля - Законодавча підтримка курортних територій - Впровадження екологічних податків і зборів 	<ul style="list-style-type: none"> - Стратегія розвитку туризму Трускавця до 2027 року - Концепція «зеленої мобільності» Давоса - Лобіювання спеціального статусу курортів
Бізнес (готелі, туркомпанії, оздоровчі заклади)	<ul style="list-style-type: none"> - Впровадження екологічно чистих технологій і енергоефективності - Мінімізація пластику, сортування і переробка відходів - Партнерство з місцевими виробниками - Використання цифрових інструментів для сталого управління - Соціальна відповідальність 	<ul style="list-style-type: none"> - Практика «еко-бронювань» у готелях Славського - Сніданки з локальних продуктів у Прикарпатті - Мобільний додаток EcoStay з екопорадами
Громада (жителі, громадські організації)	<ul style="list-style-type: none"> - Соціальний контроль і участь у прийнятті рішень - Підвищення екологічної свідомості (освітні кампанії, волонтерство) - Створення екологічних рад і ініціативних груп - Моніторинг якості довкілля та організація локальних акцій 	<ul style="list-style-type: none"> - Ініціативна група в Моршині з контролю якості води - Екоакції з очищення джерел - Громадські екологічні ради при муніципалітеті
Партнерство влади, бізнесу та громади	<ul style="list-style-type: none"> - Формування платформ для публічного діалогу (громадські ради, дорадчі платформи) - Узгодження інтересів і спільна реалізація проєктів 	<ul style="list-style-type: none"> - Проєкт «Екотуризм у Горгонах» (Закарпаття) - Стратегічні сесії та дорадчі платформи для обговорення розвитку

	- Розвиток туристичних маршрутів і брендінгу - Організація спільних культурних та екологічних заходів	
Загальні інструменти стратегічного управління	- Використання SWOT-аналізу, карти стейкхолдерів, бенчмаркінгу, BSC - Формування локальної ідентичності курортної території - Залучення інвестицій та створення робочих місць - Підвищення якості життя місцевих мешканців	- Стратегічне планування на основі сучасних методик - Інтеграція екологічних, культурних і інноваційних складових у розвиток

*розроблено автором самостійно

Інтеграція зусиль влади, бізнесу та громадянськості створює умови для ефективного сталого розвитку курортної сфери, зберігаючи унікальний природний і культурний потенціал територій. Впровадження екологічно відповідальних практик, модернізація інфраструктури та активна участь місцевої громади сприяють підвищенню якості туристичного продукту та добробуту населення. Використання сучасних стратегічних інструментів дозволяє адаптувати розвиток курортів до викликів часу та забезпечити їхню конкурентоспроможність на довгострокову перспективу.

Успішна реалізація концепції сталого розвитку курортів вимагає від усіх зацікавлених сторін дій на основі партнерства, довіри та спільного бачення майбутнього. Саме на рівні громади формується відповідальність за стан природного середовища, якість туристичного продукту, рівень задоволення гостей та добробут мешканців. Тому інтеграція зусиль влади, бізнесу та громадянськості є не лише бажаною, а й необхідною умовою для збереження унікального курортного потенціалу України для майбутніх поколінь.

Висновки до розділу 3

Підвищення екологічної стійкості курортних комплексів потребує впровадження систем екологічного менеджменту, відновлюваних джерел енергії та раціонального використання водних ресурсів. Важливу роль

відіграють управління відходами, екологічна інфраструктура та формування екологічної культури серед гостей і персоналу. Принципи «зеленого» будівництва, розвиток сталої мобільності та цифрові технології допомагають зменшити негативний вплив на довкілля. Співпраця з місцевими громадами і застосування міжнародних стандартів забезпечують ефективне управління і сталий розвиток курортів.

Інноваційні технології сприяють сталому розвитку курортів, знижуючи вплив на довкілля та підвищуючи якість послуг. Вони включають використання відновлюваної енергії, цифрових систем управління, ефективне водокористування і переробку відходів. Штучний інтелект і аналітика допомагають оптимізувати туристичні потоки та ресурси. Приклади з різних країн підтверджують ефективність цих рішень у покращенні екологічної ситуації та конкурентоспроможності курортів.

Сталий розвиток курортної сфери потребує спільних зусиль органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади. Влада має забезпечувати екологічну інфраструктуру та підтримувати законодавчі ініціативи, бізнес – впроваджувати екологічні технології й співпрацювати з місцевими виробниками, а громада – брати участь у соціальному контролі та підвищенні екологічної свідомості. Партнерство між усіма учасниками дозволяє узгоджувати інтереси і реалізовувати спільні проекти. Це сприяє збереженню курортного потенціалу та підвищенню якості життя населення.

ВИСНОВКИ

Сталий розвиток курортної сфери передбачає збалансоване поєднання економічної вигоди, екологічної безпеки та соціальної відповідальності. Особлива увага приділяється збереженню природного середовища, раціональному використанню ресурсів і розвитку місцевих громад. У курортній справі сталий підхід є критично важливим через залежність від природних факторів, таких як клімат, ландшафт, мінеральні води тощо. Міжнародні стандарти та ініціативи, включно з Цілями сталого розвитку ООН, сприяють інтеграції екологічних практик у курортний бізнес. Серед ефективних інструментів – екологічні сертифікати, системи екоменеджменту та енергоощадні технології. В Україні сталий розвиток курортів потребує державної підтримки, оновлення інфраструктури та просування екологічної культури. Загалом, сталий розвиток є основою сучасної моделі курортного менеджменту, що відповідає викликам ХХІ століття.

Екологічні практики у курортній індустрії є важливою складовою сталого розвитку, що поєднує економічні, соціальні та екологічні аспекти. Їх теоретичне обґрунтування базується на екологічному менеджменті, зеленому туризмі, екологічній місткості, циркулярній економіці та інших концепціях. Ключова мета – зменшення антропогенного навантаження на довкілля та збереження рекреаційного потенціалу територій. Успішне впровадження таких практик вимагає комплексного підходу, що включає технічні рішення, регуляторні механізми та екопросвіту. Значну роль відіграють соціокультурні фактори, екологічна свідомість туристів і участь місцевих громад. Систематизація підходів дозволяє адаптувати їх до конкретних умов курортних територій. У довгостроковій перспективі екологічні практики підвищують конкурентоспроможність курортів та якість життя.

Австрія є прикладом ефективного впровадження принципів сталого розвитку в курортну індустрію, поєднуючи державну політику, місцеві ініціативи та бізнес. Основу моделі становить збереження природного

середовища, розвиток екологічного транспорту, підтримка місцевих виробників і контроль за якістю довкілля. Курортні регіони, зокрема Тіроль, Каринтія та Верфенвенг, демонструють практики «м'якого туризму», обмеження автотранспорту, використання відновлюваних джерел енергії та впровадження сертифікаційних стандартів. Значну увагу приділено цифровим технологіям для моніторингу ресурсів і управління енергоспоживанням. Місцеві громади активно залучені до прийняття рішень, діють громадські ради з питань туризму. Важливу роль відіграє наука й освіта, які підтримують розвиток сталого туризму через дослідження та підготовку кадрів. Австрійський досвід доводить, що стале курортне господарство можливе навіть у туристично активних регіонах за умови стратегічного планування й міжсекторальної співпраці.

Курортна індустрія України має значний потенціал завдяки унікальним природним ресурсам, зокрема мінеральним водам, грязям, гірським і морським ландшафтам. Попри виклики війни, економічної нестабільності та втрату частини територій, особливо Криму та південних курортів, галузь продовжує розвиватися в Західній Україні. Зростає популярність курортів Трускавця, Моршина, Берегового та Східниці, де поєднуються лікувальні, wellness і культурні послуги. Серед проблем – застаріла інфраструктура, нестача інвестицій, дефіцит кваліфікованих кадрів та недостатня державна підтримка. Водночас спостерігається поступова цифровізація та залучення приватного капіталу до модернізації курортів. Громади відіграють активну роль у розвитку інфраструктури та створенні локальних туристичних брендів. За умови впровадження сталих практик, міжнародної сертифікації й підтримки держави, українська курортна індустрія здатна стати конкурентоспроможною на європейському ринку.

Трускавець, як один із провідних курортів України, активно впроваджує екологічні практики, зокрема в управлінні водними ресурсами, енергоефективності, поводженні з відходами та збереженні природного середовища. У ряді санаторіїв реалізовано сучасні системи очищення води,

термомодернізації будівель і сортування сміття. Відзначається позитивна динаміка в екопросвітницькій діяльності та залученні до партнерських екологічних ініціатив. Проте рівень екологічної сертифікації і сталих практик у менших готелях залишається низьким. Основними бар'єрами є недостатнє фінансування, слабка обізнаність і відсутність нормативної підтримки. Доцільним є створення міської програми підтримки «Еко-Трускавець» для стимулювання екологізації бізнесу. Загалом, курорт має значний потенціал для розвитку як екологічно відповідального туристичного центру.

Екологічні ризики курортної сфери України мають системний характер і значно ускладнюють досягнення цілей сталого розвитку. Основними проблемами є деградація природних ландшафтів, забруднення мінеральних джерел, перевантаження інфраструктури, кліматичні зміни та низька екологічна культура. Сезонне навантаження на курортні території призводить до дефіциту ресурсів і порушення екологічної рівноваги. Важливу роль у загостренні проблем відіграє відсутність стратегічного екологічного планування та моніторингу. Необхідним є впровадження екотехнологій, розвиток зеленого туризму та екологічна сертифікація курортних об'єктів. Вирішення цих проблем можливе за умови інтегрованого підходу на державному, регіональному та локальному рівнях. Скоординована політика та активна участь громадськості є ключовими умовами збереження рекреаційного потенціалу України.

Підвищення екологічної стійкості курортних комплексів є ключовим завданням у контексті зростаючих екологічних викликів і зміни клімату. Впровадження систем екологічного менеджменту, сертифікацій, відновлюваних джерел енергії та раціонального використання водних ресурсів сприяє зниженню негативного впливу на довкілля. Управління відходами, екологічна інфраструктура та виховання екологічної культури серед гостей і персоналу є важливими соціальними складовими стійкості. Принципи «зеленого» будівництва і розвиток сталої мобільності зменшують екологічне навантаження курортних територій. Активна співпраця з місцевими

громадами підвищує ефективність екологічного управління і соціальну відповідальність. Використання цифрових технологій дозволяє оптимізувати споживання ресурсів і покращує екологічний профіль комплексів. Комплексний підхід, що поєднує технології, соціальні ініціативи та міжнародні стандарти, забезпечує сталий розвиток курортів та їхню конкурентоспроможність.

Інноваційні технології є ключовими для забезпечення сталого розвитку курортів, допомагаючи зберігати природні ресурси та підвищувати якість послуг. Вони включають використання відновлюваної енергії, цифрових систем управління, ефективних методів переробки відходів і раціонального водокористування. Застосування «зелених» сертифікацій та мобільних додатків стимулює відповідальну поведінку туристів і підвищує екологічну свідомість. Штучний інтелект і аналітика даних дозволяють прогнозувати туристичні потоки і оптимізувати ресурси курортів. Інновації в будівництві та транспорті сприяють зниженню енергоспоживання і викидів шкідливих речовин. Реальні приклади з різних країн демонструють ефективність таких рішень у покращенні екологічної ситуації та конкурентоспроможності. Таким чином, інновації є необхідним інструментом для гармонійного поєднання розвитку туризму та збереження довкілля.

Сталий розвиток курортної сфери вимагає скоординованих дій органів місцевого самоврядування, бізнесу та громади. Місцева влада має розробляти інтегровані стратегії розвитку, забезпечувати екологічну інфраструктуру та підтримувати законодавчі ініціативи для захисту рекреаційних ресурсів. Бізнес повинен впроваджувати екологічно чисті технології, співпрацювати з місцевими виробниками та використовувати цифрові інструменти для сталого управління. Громада відіграє важливу роль у соціальному контролі, освітніх кампаніях і формуванні екологічної свідомості. Ефективне партнерство між владою, бізнесом і громадою дозволяє узгоджувати інтереси та реалізовувати спільні проекти з розвитку курортних територій. Локальна ідентичність та стратегічне планування сприяють залученню інвестицій і підвищенню якості

життя населення. Загалом, інтеграція зусиль усіх зацікавлених сторін є ключем до збереження курортного потенціалу для майбутніх поколінь.

Отже, сталий розвиток курортної сфери базується на балансі економічних, екологічних і соціальних аспектів, що вимагає комплексного підходу та впровадження інноваційних технологій. Успішна реалізація цього процесу можлива лише за умов тісної співпраці між органами місцевого самоврядування, бізнесом і громадою, які спільно формують екологічну свідомість і підтримують сталий менеджмент. Таким чином, інтеграція зусиль усіх зацікавлених сторін є запорукою збереження курортного потенціалу та підвищення якості життя для майбутніх поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про курорти : Закон України від 05.10.2000 р. № 2026-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2000. № 30. Ст. 435.
2. Агафонова Л. Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. К.: Знання України, 2012. 352 с.
3. Бабова К.Д., Єжова В.В., Торохіна О.М. Курорти та санаторії України: науково-практичний довідник. Київ: Видавничий дім «Фолігрант», 2009. 432 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування: [монографія]. К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
5. Березівська, О., Горішевський, П., & Богайчук, В. (2024). Сучасні тренди та інновації у застосуванні цифрових технологій у готельно-ресторанному бізнесі. *Економіка та суспільство*, (70). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-180>
6. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій та його концептуальні положення. *Регіональна економіка*. 2004. № 4. С. 120–126.
7. Державна політика сталого розвитку України: базові засади. (матеріали підготовки до Парламентських слухань 2021). Укладачі Харламова Г., Чала Н. К, 2022. 116 с.
8. Костенко Г.П. Розвиток санаторно-курортних закладів як пріоритетний напрям соціальної політики держави. *Якість життя: проблеми, пріоритети і перспективи* : III Загальноукраїнська н.-п. конф., 16 грудня 2009 р. Донецьк: Донецький інститут ринку та соціальної політики, 2009. С. 80–81.
9. Красномовець, В. (2024). Програми екологічної сертифікації підприємств готельної сфери. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка, (20), 275-285. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.33>

10. Курортні ресурси України / за ред. д.мед.н., проф. М.В. Лободи. Київ: ЗАТ «Укпрофоздоровниця», «ТАМЕД», 1999. 344 с.
11. Кушнірук Ю.С. Рекреація та курортологія: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2012. 146 с.
12. Лисюк, Т., Терещук, О., & Пасічник, М. (2022). Інноваційні технології у готельно-ресторанному господарстві. *Економіка та суспільство*, (40). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-11>
13. Кіш Г. Інноваційні технології в діяльності готельно-ресторанних підприємств. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. Випуск № 6(12). С. 65–77.
14. Луцишин І.Я. Санаторно-курортна сфера – важлива складова євроінтеграційного вектора України. *Продуктивні сили і регіональна економіка*. 2008. Ч. 2. С. 195–198.
15. Менеджмент закладів оздоровлення та відпочинку в рекреації: навчально-методичний посібник для студентів і фахівців / за ред. д. мед. н., професора В.І. Пономаренка. К. : «Денеб», 2005. 416 с.
16. Нечева, Н., Шикіна, О., & Давиденко, І. (2023). Екологічна маркетингова стратегія в курортних готелях. *Економіка та суспільство*, (47). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-77>
17. Основи курортології: посібник для студентів та лікарів / за ред. М.В. Лободи, Е.О. Колесника. К. : Видавець Купріянова О.О., 2003. 512 с.
18. Парфіненко А.Ю. Проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні (у порівнянні з країнами центральної Європи). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. Харків, 2018. № 7. С. 130–135.
19. Рекомендовані стандарти санаторно-курортного лікування / за ред. Е.О. Колесника, К.Д. Бабова, М.П. Дриневського. К. : «Купріянова», 2003. 416 с.
20. Скобкін С.С. Стратегія розвитку підприємства індустрії гостинності і туризму: посібник. Х. : Магістр; ІНФРА-М, 2020. 432 с.

21. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2007. 312 с.
22. Цьохла С.Ю. Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2008. № 22. С. 6–10.
23. Farenjuk, G., Kaliukh, I., & Ischenko, Y. (2020). Концепція «зеленого будівництва» та її застосування при проектуванні та розрахунках геотехнічних конструкцій. *Наука та будівництво*, 24(2), 19-43. <https://doi.org/10.33644/scienceandconstruction.v24i2.3>
24. Гірськолижний курорт Зеефельд. URL: <https://seetheworld.top/kurort-zeiefeld-seefeld/> (дата звернення: 20.04.2025).
25. Гірськолижні курорти Альп. URL: <https://www.momondo.ua/discover/hirskolyzhni-kurorty-v-alpakh> (дата звернення: 07.09.2025).
26. Готельно-курортний комплекс «Карпати». URL: <https://san-karpaty.com/> (дата звернення: 15.07.2025).
27. Готельно-рекреаційний комплекс «Міротель». URL: <https://zahidkurort.com.ua/uk/gotel-mirotel/> (дата звернення: 15.07.2025).
28. Зелена трансформація України. URL: <https://greentransform.org.ua/sertyfikatsiyu-eu-ecolabel-otrymaly-vzhe-ponad-100-000-tovariv-ta-poslug/> (дата звернення: 15.03.2025 про еколейбл).
29. Земля Тіроль. URL: <https://meest-tour.com.ua/krajini/avstrija/zemlja-tirol.html> (дата звернення: 20.04.2025).
30. Каринтія – відпочинок в Австрії. URL: <https://seetheworld.top/karyntiia/> (дата звернення: 20.04.2025).
31. Курорти Іспанії. URL: <https://www.poehalisnami.ua/ua/countries/ispaniya/resort> (дата звернення: 07.09.2025).

32. Курорти Словенії. URL: <https://www.pochalisnami.ua/ua/countries/sloveniya/resort> (дата звернення: 07.09.2025).
33. Курортний готель «Лісова Пісня». URL: <https://evsey.ua/truskavets/spa-kompleksy-truskavtsya/lisova-pisnya/#hotel-start> (дата звернення: 15.07.2025).
34. Курортний готель «Трускавець 365». URL: <https://truskavets.travel/ua/hotel-truskavets-365.html> (дата звернення: 02.07.2025).
35. Курортний комплекс «Ріксос-Прикарпаття». URL: <https://rixos.ua/> (дата звернення: 15.07.2025).
36. Моршин 2025. URL: <https://www.morshin-ua.com/> (дата звернення: 02.07.2025).
37. Національний природний парк «Синевир». URL: <https://synevyr-park.in.ua/> (дата звернення: 22.08.2025).
38. Оздоровчий комплекс «Вернигора». URL: <https://zahidkurort.com.ua/uk/sanatoriy-vernigora/> (дата звернення: 15.07.2025).
39. Про майбутнє Східниці. URL: <https://www.golos.com.ua/article/312680> (дата звернення: 02.07.2025).
40. Санаторій «Дніпро-Бескид». URL: <https://zahidkurort.com.ua/uk/sanatoriy-dnipro-beskid/> (дата звернення: 15.07.2025).
41. Санаторій «Женева». URL: <https://truskavets.travel/ua/sanatorii-geneva.html> (дата звернення: 15.07.2025).
42. Санаторій «Кристал». URL: <https://kristall-truskavets.com.ua/> (дата звернення: 15.07.2025).
43. Санаторій «Шале Грааль». URL: <https://chalegraal.com/> (дата звернення: 15.07.2025).

44. Топ-6 найкращих гірськолижних курортів Австрії. URL: https://tripmydream.ua/media/podborki/top-6-kraschih-girskolizhnih-kyrortiv-avstrigi#google_vignette (дата звернення: 20.04.2025).
45. Трускавець. URL: <https://truskavets.ua/> (дата звернення: 15.07.2025).
46. Цілі сталого розвитку ООН. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 15.03.2025).
47. Що варто знати про австрійців і Австрію. URL: <https://klr.com.ua/blog/shcho-varto-znaty-pro-avstriitsiv-i-avstriiu-piersh-nizh-tudi-yikhati> (дата звернення: 20.04.2025).
48. Blue Flag. URL: <https://www.blueflag.global/> (дата звернення: 15.03.2025).
49. Green Key. URL: <https://www.greenkey.global/> (дата звернення: 15.03.2025).
50. Green Tech Valley Cluster GmbH. URL: <https://surli.cc/kzmwcz> (дата звернення: 20.04.2025).